GÖTEBORGS UNIVERSITET

Sex rektorers upplevelser av vilka nycklar de har för att öppna upp till en god social miljö och bidra till tillgängliga lärmiljöer

En kvalitativ intervjustudie

Chatarina Pintaric
Karin Pollack
Specialpedagogprogrammet

Examensarbete: 15 hp
Kurs: SPP 601, Examensarbete inom specialpedagogprogrammet
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: VT 2022
Handledare: Yvonne Karlsson
Kurs, Examinator: Thomas Barow
Uppsats, Examinator: Marianne Dovemark

Nyckelord: Tillgänglig lärmiljö, sociala gemenskap, pedagogiskt ledarskap, skolklimat, fenomenologi, Bronfenbrenners ekologiska systemteori, Bergs frirumsmodell

Abstract

En tillgänglig lärmiljö innebär att elever känner sig trygga och upplever studiero i klassrummet. Såväl trygghet som studiero är något skolan kontinuerligt behöver upprätthålla för att på bästa sätt bidra till goda förutsättningar för kunskapsutveckling hos samtliga elever. I styrdokumenten, Skollagen och läroplanerna, framhålls rektors ansvar för lärmiljön. Utifrån vår horisont, i rollen som blivande specialpedagoger, fanns en nyfikenhet kring hur rektorer beskrev sin upplevelse av hur de bidrar till arbetet med den sociala miljön i klassrummet.

Syftet med denna studie var att undersöka några rektorers upplevelser av arbetet med att stärka den sociala miljön i skolans tillgängliga lärmiljö och på detta sätt öka kunskapsutvecklingen hos eleverna. Studien utgick från följande frågeställningar: Hur upplever rektorerna vad som är social miljö i en tillgänglig lärmiljö? Hur upplever rektorerna att de bidrar till att skapa förutsättningar för att stärka skolans sociala miljö i den tillgängliga lärmiljön?

Studien utgick ifrån en fenomenologisk forskningsansats eftersom den ämnade undersöka rektorernas beskrivningar av sina upplevelser. Insamling av empirin gjordes med hjälp av semistrukturerade intervjuer då det ansågs vara en lämplig metod, som tillät rektorerna att återge sina upplevelser. I studien intervjuades sex högstadierektorer i södra Sverige. Bronfenbrenners ekologiska systemteori, Bergs frirumsmodell och de två specialpedagogiska perspektiven relationellt och kategoriskt användes som teoretiska ramverk.

Resultatet av studiens analyserade empiri visade att samtliga rektorer hade en vision, ett tydligt mål med hur de ville att den sociala miljön skulle vara. De utgick från ett relationellt perspektiv i sin syn på hur skolan planerade för den sociala miljön. Vidare arbetade de med trygghet utifrån skolrelaterade aktiviteter för att stärka elevernas gemenskap. Samarbete var ett genomgående ledord, där alla elever, lärare och vårdnadshavare samt skolans övriga personal var en del. Rektorernas beskrivningar visade på att de upplevde ett frirum, som en möjlighet, för att kunna arbeta med den sociala miljön utifrån givna styrdokument.

Förord

Tre år på specialpedagogprogrammet närmar sig sitt slut efter en intensiv termin då examensarbetet skrivits, och vi samtidigt med gemensam kraft blivit visare genom fördjupade kunskaper rörande rektorers arbete med det sociala klimatet på högstadieskolor. Dessa nyvunna kunskaper är något som vi tar med oss vidare in i vår blivande yrkesroll.

Att vara två som delat skrivprocessen har varit såväl en rolig som trygg upplevelse i en social gemenskap. Vi har haft en jämn arbetsfördelning där vi har hjälpts åt att söka litteratur och tidigare forskning samt skriva uppsatsens olika delar. Intervjuerna genomförde vi tillsammans, där vi växlade mellan vem som höll i intervjun och vem som lyssnade på samtalet och ställde kompletterande frågor. Det gemensamma arbetet genom hela skrivprocessen har varit en styrka, då det hjälpt oss att hålla fokus. Det har varit tidskrävande, vilket dock vägs upp med den lärdom som det bidragit med under alla timmars intressanta och trevliga samtal.

Ett stort tack till deltagande rektorer, som visade engagemang och verkligen bjöd på er själva och era skolor då ni delade med er av erfarenheter och upplevelser kring det betydelsefulla arbetet med den sociala miljön på skolan. Vi riktar även ett stort tack till vår handledare Yvonne för kloka reflektioner, vilka gav vägledning i skrivandet och ett lärande i vetenskapligt förhållningssätt. Din snabba respons och ditt stödjande förhållningssätt har gett oss tilltro till vår förmåga att genomföra denna studie! Tack till våra närmaste som under den här intensiva skrivprocessen fått stå ut med att vi i tankar och handling varit uppslukade av litteratur och haft en betydligt högre skärmtid än vanligt.

Göteborgs Universitet, 25 maj 2022

Chatarina Pintaric *Karin Pollack*

Innehållsförteckning

1 INLEDNING 6

2 SYFTE OCH FORSKNINGSFRÅGOR 8

3 BAKGRUND 9

3.1 SOCIAL GEMENSKAP ENLIGT STYRDOKUMENT 9

3.2 EN GOD SOCIAL MILJÖ GER FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR LÄRANDE 10

3.3 TILLGÄNGLIGHETSMODELLEN 10

3.4 REKTORS UPPDRAG OCH ANSVAR FÖR LÄRMILJÖN 11

4 TIDIGARE FORSKNING 12

4.1 LÄRARES PEDAGOGISKA LEDARSKAP BIDRAR TILL TILLGÄNGLIG LÄRMILJÖ 12

4.2 REKTORS ROLL I SKAPANDET AV SKOLKLIMAT 14

4.3 SAMMANFATTNING 16

5 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER 17

5.1 FENOMENOLOGISK TEORI 17

5.2 SPECIALPEDAGOGISKA PERSPEKTIV 18

5.3 BRONFENBRENNERS UTVECKLINGSEKOLOGISKA SYSTEMTEORI 18

5.3.1 Makro- och exosystem 19

5.3.2 Meso- och mikrosystem 19

5.4 BERGS FRIRUMSMODELL 19

6 METODOLOGI / METOD 21

6.1 METODVAL 21

6.2 KVALITATIVA INTERVJUER 21

6.3 URVAL 22

6.3.1 Deltagarna i studien 22

6.4 GENOMFÖRANDE AV INTERVJUERNA 23

6.5 BEARBETNING OCH ANALYS 24

6.6 VALIDITET, RELIABILITET OCH GENERALISERBARHET 25

6.7 ETIK 26

7 RESULTAT 28

7.1 OSÄKERHET INFÖR BEGREPPET SOCIAL MILJÖ 28

7.2 TEMAN FÖR STÄRKANDET AV SOCIAL MILJÖ I EN TILLGÄNGLIG LÄRMILJÖ 29

7.2.1 Trygghet 29

7.2.1.1 Gemenskap ger trygga elever 29

7.2.1.2 Hållbar organisation för trygghet 29
7.2.2 Relationellt förhållningssätt 30
7.2.2.1 Positivt bemötande 30
7.2.2.2 Rektors relationella styrning 31
7.2.3 Samarbete 32
7.2.3.1 Förväntningar av varandra 32
7.2.3.2 Samarbete elever och lärare 32
7.2.3.3 Samarbete inom skolans professioner 33
7.2.3.4 Samarbete med vårdnadshavare 33
7.2.4 Skolans utbildningsuppdrag 34
7.2.4.1 Utbildningsrelaterade aktiviteter utanför skolan 34
7.2.4.2 Styrdokumenten 35
7.2.4.3 Påverkan på utbildningsuppdraget 35
7.3 SAMMANFATTNING 36
8 DISKUSSION 37
8.1 RESULTATDISKUSSION 37
8.1.1 Rektorernas nycklar till en för eleverna god social miljö 37
8.1.2 Trygghet 38
8.1.3 Relationellt förhållningssätt 38
8.1.4 Samarbete 40
8.1.5 Skolans utbildningsuppdrag 40
8.1.6 Rektors ledarskap är att hantera nycklarna till en god social miljö 41
8.2 METODDISKUSSION 42
8.3 STUDIENS KUNSKAPSBIDRAG 43
8.4 FÖRSLAG TILL VIDARE FORSKNING 44
REFERENSER 45
BILAGA 1 - MISSIVBREV
BILAGA 2 - INTERVJUGUIDE

1 Inledning

Denna studie handlar om vikten av att skolor har en god social miljö och hur rektor upplever sig bidra till att eleverna ges denna förutsättning i lärmiljön. Det finns enligt rapporter från Skolinspektionen (2020) och Skolforskningsinstitutet (2021) många elever för vilka skolan inte lyckas erbjuda den trygghet och studiero eleverna, enligt skollagen (SFS 2010:800) 5 kap. 3 §, har rätt till.

Den sociala miljön kan i flera delar kopplas till skolors arbete med trygghet och studiero. Tillgänglig lärmiljö delas i Specialpedagogiska skolmyndighetens tillgänglighetsmodell (Wermeling, 2018) in i tre aspekter: social miljö, pedagogisk miljö och fysisk miljö. Exempelvis är 'gemenskap' och 'begripligt sammanhang' två indikatorer i den sociala miljön, vilka kan kopplas till huruvida eleverna möter trygghet och studiero i utbildningen. Med tillgänglig lärmiljö avses ett klimat som stödjer lärande där elever kan arbeta mot lärandemålen (Wermeling, 2018). Utifrån detta är det av intresse, i denna studie om hur några rektorer bidrar till att eleverna möter en god social miljö, att lyfta delar av vad som finns rapporterat och som tidigare är belyst gällande elevers rätt till trygghet och studiero.

Skolan debatteras ofta inom politiken och i media. Exempelvis underkänner Lindgren (2021) den nationella skolplanen för trygghet och studiero i Göteborgs Posten. Många har en åsikt om hur det bör vara. Diskussioner som lyfts i allmänna forum är ofta förenklade och inte nyanserade i sina beskrivningar av en komplex miljö. I diskussioner kring studiero lyfts införande av ordningsregler och hur de ska följas upp som exempel på lösningar. Enligt Fejes och Dahlstedt (2020) saknas det vanligen en förankring i forskning i debatten och om det är förankrat i forskning är det främst snävt framtaget för att bekräfta utsagor. Inom skolvärlden är bilden och diskussionen mer nyanserad, men det finns ett behov av att även inom skolans arena stödja en debatt utifrån en större forskningsbredd. Likaså belyser Allodi (2010b) utmaningen i tolkningen av begreppet socialt klimat. Det föreligger en risk att det endast innebär att upprätthålla disciplin i skolan och att fokus blir elevbeteende istället för goda relationer och arbetssituationer. Allodi diskuterar betydelsen av begreppet socialt klimat i inlärningsmiljöer. I artikeln lyfts bland annat relationer mellan elev och lärare, kamratrelationer, lärares sätt att leda lektioner och grupprocesser fram som centrala teman som ingår i begreppet. Det finns alltså enligt flera källor kunskap om vikten av en god social lärmiljö. Men det verkar emellertid, enligt Allodi, finnas svårigheter med att implementera dessa kunskaper inom såväl lärarutbildningen som i skolornas arbete med klassrumssituationer.

Skolinspektionen (2020) har i en tematisk analys av 400 skolenhetsbeslut, fattade inom regelbunden kvalitetsgranskning, visat på att det finns en bredd i hur väl skolenheter lyckas i arbetet med trygghet och studiero. Med rapporten vill Skolinspektionen exempelvis ge svar på frågorna 'Vad gör de skolor som har ett bra arbete?' och 'Vad saknas i de skolor där det inte fungerar?' Skolor som lyckas väl involverar elever och personal i arbetet och det arbetet sker systematiskt. Det är framgångsrikt om skolledningen aktivt driver arbetet och om det finns ett arbete som möter upp det direkta behovet samt ett mer långsiktigt arbete för trygghet och studiero. Enligt Skollagen (SFS 2010:800) har alla elever rätt till trygghet och studiero. Den tematiska analysen visar på att hälften av skolenheterna har ett bra arbete med trygghet och studiero och mindre än en tiondel har i låg utsträckning ett bra arbete. Hälften av Skolinspektionens beslut i den tematiska analysen beskriver att skolorna behöver utveckla arbetet med trygghet och studier. I den tematiska analysen framgår även att mindre än en femtedel av skolenheterna bedöms till nivån 'hög utsträckning' enligt Skolinspektionens kvalitetskriterier gällande rektors ledarskap.

Både Lilja (2013) och Ljungblad (2016) menar att forskning kring den sociala aspekten på lärande främst fokuserar på undervisningssituationer. Båda dessa studier belyser lärares ledarskap kopplat till tillgänglig lärmiljö, men studier om hur en rektor tar ansvar för att leda och organisera för en god social miljö i tillgängliga lärmiljöer publiceras inte lika frekvent. I *Främja studiero i klassrummet -lärares ledarskap* (Skolforskningsinstitutet, 2021), en svensk metasammanställning av forskningsfältet, är rektors ledarskapsroll exkluderad ur undersökningen om vad som bidrar till att utveckla den sociala miljön i den tillgängliga lärmiljön. Rektors roll i skapandet av skolklimat är det närmaste studien kommit i sökandet av publicerade studier där den sociala lärmiljön direkt kopplas till rektors ledarskap (Se till exempel Grosin, 2002.).

Med denna studie ges tillgång till några rektorers upplevelser av hur de bidrar till att eleverna möter en god social miljö. Studien önskar få syn på om det finns likheter och skillnader i deras upplevelser av hur de agerar. Skolorna i studien har att följa samma nationella styrdokument, men de har olika huvudmän med lite olika riktlinjer för skolan att förhålla sig till. Urvalet av skolorna är från sex olika städer i Sverige och det framkom i intervjuerna att elevernas socioekonomiska bakgrund skiljer sig mellan skolorna. Studien kan ge centrala nycklar och inspiration till hur skolan kan bidra till goda förutsättningar för lärande genom att ta ansvar för att eleverna möter en god social miljö.

Uppsatsens avgränsning är att ha fokus på social miljö och det finns en medvetenhet om att den pedagogiska miljön och den fysiska miljön ska samverka med social miljö för att skapa den tillgängliga lärmiljön. Avgränsningen i denna studie ger förutsättningar att mer professionellt och systematiskt bidra till reflektioner om hur den här studiens rektorer genom sitt ledarskap upplever att de bidrar till att elever möter en god social miljö. Studien vill väcka tankar om vilka nycklar de här rektorerna har för att öppna upp till goda sociala miljöer vilka bidrar till att eleverna möter tillgängliga lärmiljöer.

2 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med studien är att undersöka några rektorers upplevelser av arbetet med att stärka den sociala miljön i skolans tillgängliga lärmiljö och på detta sätt främja kunskapsutvecklingen hos eleverna. Genom att lyssna till rektorernas upplevelser av hur de bidrar till att elever möter en god social miljö i den tillgängliga lärmiljön ämnar studien kunna se om det finns mönster, likheter och olikheter, i rektorernas beskrivna upplevelser. Studien ämnar ge inspiration och stöd till vad som uppfattas vara indikatorer på en god social miljö i den tillgängliga lärmiljön och hur en rektor i sitt ledarskap kan bidra till det.

Syftet preciseras till följande frågeställningar:

- Hur upplever rektorerna vad som är social miljö i en tillgänglig lärmiljö?

- Hur upplever rektorerna att de bidrar till att skapa förutsättningar för att stärka skolans sociala miljö i den tillgängliga lärmiljön?

3 Bakgrund

I bakgrunden beskrivs inledningsvis vad styrdokumenten ger för stöd och riktning gällande skolornas arbete med att skapa en god social miljö, samt litteratur som lyfter den sociala miljön kopplat till framgångsfaktorer för lärande. Studien har sitt ursprung i Specialpedagogiska skolmyndighetens tillgänglighetsmodell (Wermeling, 2018) med tillhörande indikatorer och nedan ges vidare en beskrivning av hur aspekten social miljö i denna modell kan knytas till skolans uppdrag att erbjuda eleverna trygghet och studiero. Då syftet med studien är att undersöka några rektorers upplevelser av arbetet med att stärka den sociala miljön i skolans tillgängliga lärmiljö och på detta sätt öka kunskapsutvecklingen hos eleverna, presenteras även delar av styrdokumenten och uppfattningar från forskning, litteratur och rapporter, som kan knytas an till rektors uppdrag.

Begreppet social miljö finns inte som begrepp i grundskolans olika styrdokument och i denna studie görs kopplingen till begreppet social gemenskap, vilket lyfts i både skollag och läroplan. Social gemenskap ska ses som en betydande del av, men inte synonymt med, begreppet social miljö.

3.1 Social gemenskap enligt styrdokument

Enligt Skollagen (SFS 2010:800) 10 kap. 2 § ska utbildningen främja allsidiga kontakter och social gemenskap samt ge en grund för ett aktivt deltagande i samhällslivet. Den sociala gemenskapen står att läsa om även i grundskolans läroplan: “skolan ska sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära” (*Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet* [Lgr11], 2019, sid. 9). Denna skrivning i läroplanen visar på att en god social miljö kan bidra till lärande. Det finns inget i styrdokumenten som beskriver hur det ska skapas, men de nationella målen i läroplanen är styrande. Enligt Skollagen (SFS 2010:800) 1 kap. 9 § ska utbildningen vara likvärdig för alla elever. Likvärdigheten betyder inte att alla elever ska få en utbildning på samma sätt utan uppdraget likvärdig utbildning för alla elever innebär att rektor behöver följa de nationella målen och kompensera utbildningen utifrån elevers olika förutsättningar och behov (Lgr11, 2019). Skollagen definierar inte likvärdighet, men lyfter fram tre perspektiv på begreppet: lika tillgång till utbildning, lika kvalitet på utbildningen och att utbildningen ska vara kompensatorisk (Skolverket, 2018, s. 8).

Skolan är en plats där många människor, såväl elever som lärare men även flera andra yrkesgrupper, dagligen möts och samverkar. I läroplanens (Lgr11, 2019) inledande kapitel står att läsa om svenska skolans värdegrund och dess uppdrag. I detta första kapitel poängteras att skolan vilar på demokratiska grunder. Det är därmed av stor betydelse att eleverna får lära sig om, och respektera alla människors lika värde och den kulturella mångfald som återfinns både i skolan och i svenska samhället i stort. Vidare tydliggörs att eleverna ska förberedas för att “leva och verka i samhället” (Lgr11, 2019, sid. 7). Skolan ska med andra ord stötta eleverna och förbereda dem för att kunna orientera sig i olika situationer, och på olika arenor, som kan uppstå även senare i livet.

Samarbetet med vårdnadshavare är centralt, eftersom ett av skolans uppdrag är att vara ett stöd för vårdnadshavare i att fostra och utveckla eleverna. I hemmet ska eleverna få grundläggande trygghet och självkänsla, något som vidareutvecklas i skolan genom att eleverna får övervinna motgång och uppleva framgång. För att kunna få känna trygghet i skolan, och vidare i livet, behöver eleverna träna på att arbeta både självständigt och i grupp (Lgr11, 2019, sid. 7).

3.2 En god social miljö ger förutsättningar för lärande

En god social miljö ger enligt Thornberg (2020) motivation till lärande. Thornberg framhåller även vikten av att hänsyn tas till att skolan finns i ett sammanhang av olika sociala miljöer utifrån urval av elever eller lokalisering i samhället. Eleverna som kommer till skolan har flera olika sociala miljöer de befinner sig och interagerar i, vilket påverkar den enskilda individen men också gruppen av individer som tillsammans bildar skolans elevunderlag. Skolan behöver organisera och aktivt möta upp med en social miljö som tar hänsyn till elevgruppens behov. Vidare skulle det enligt Thornberg vara bekvämt om skolan kunde bortse från det som sker i de sociala miljöerna eleverna möter och är i utanför skolan. Det är dock oundvikligt att elevernas erfarenhet av de sociala miljöerna inte ger avtryck i hur skolan behöver arbeta med den sociala miljön gällande normer, attityder och beteenden. Skolan har ett ansvar för att bidra till att eleverna möter en god social miljö, och för att likvärdigt kunna erbjuda och organisera för det behöver skolan som organisation förstå i vilken eller vilka samhällskontexter skolans elever befinner sig.

Likaså Lund och Lund (2016) understryker skolkulturens betydelse för elevers skolframgång. En skolkultur som leder till skolframgång har inte bara förväntningar på eleverna utan lärare och annan personal i organisationen tar även ansvar för att alla elever inkluderas oavsett förutsättningar och bakgrund. Det är av betydelse att elever, lärare och rektor tillsammans skapar ett sammanhang som ger utbildningen mening. Läraren har ett pedagogiskt ansvar att möta upp eleverna och ge förutsättningar för lärande. Men det är även av lika stor vikt att eleverna möter en miljö där skolan, som organisation, bygger på att det finns en känsla av meningsfullhet med att vara och lära i skolmiljön, en känsla av att elever vill vara där.

Elevers förutsättningar för lärande kan påverkas av elevgruppens socioekonomiska sammansättning. Skolverket (2018) beskriver i en rapport att parametern socioekonomisk bakgrund utvecklats till att påverka elevers förutsättningar för lärande negativt under perioden 2000-2015. Det finns på gruppnivå en koppling till elevers skolresultat och elevers socioekonomiska bakgrund, vilket skolan och dess huvudman har ett ansvar för att kompensera. Det har under 1998-2015 skett en större uppdelning av elever mellan skolor utifrån olika socioekonomisk bakgrund. En skolsegregation som har medfört att skillnaden mellan skolornas utgångsläge är större än vad det varit tidigare. Rapporten lyfter också att statistiken visar på att det är mer gynnsamma förutsättningar för en elev med låg socioekonomisk bakgrund att nå högre betyg på en skola där elevgruppen har en mer fördelaktig sammansättning av socioekonomisk bakgrund. Vidare uppges i rapporten att PISA-undersökningen indikerat att klassrumsklimatets sociala gemenskap oftare upplevs stökigare på skolor med mindre gynnsam socioekonomisk sammansättning.

3.3 Tillgänglighetsmodellen

Specialpedagogiska skolmyndigheten har utarbetat tillgänglighetsmodellen (Figur 1) för att tydliggöra hur den sociala, fysiska och pedagogiska miljön i skolan samspelar och tillsammans ger förutsättningar för lärande. Innan denna modell togs fram var det vanligare att främst hantera den fysiska miljön i samverkan kring tillgänglighet (Wermeling, 2018). Det är Tufvessons (2007) forskning om miljöpsykologi i skolan och hennes samspelsmodell som ligger till grund för tillgänglighetsmodellen.

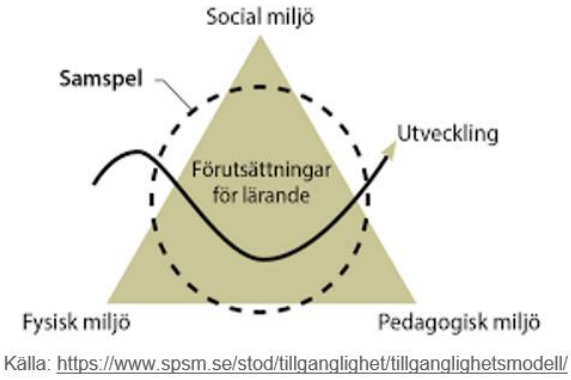

Figur 1: Tillgänglighetsmodellen

Den sociala miljön är av betydelse för helheten i en tillgänglig lärmiljö, men den har också ett egenvärde för elevers behov av sammanhang och gemenskap. En god social miljö ger motivation för lärande. Gemenskapen i skolan ger elever tillgång till en social miljö och skolan blir en arena för kommunikation och möten kring olika aktiviteter. Något som ger god effekt på den sociala miljön är om skolans vision, mål och åtgärder omvandlas till handlingar, som visar att alla elever har en plats och ska vara med, och där elevers olikheter är en tillgång i den sociala miljön. Specialpedagogiska skolmyndighetens tillgänglighetsmodell har fem indikatorer för social miljö: Gemenskap, Begripligt sammanhang, Planerade aktiviteter utanför förskole- och skolområdet, Samverkan med hemmet och Normkritik och attityder (Wermeling, 2018).

3.4 Rektors uppdrag och ansvar för lärmiljön

Enligt Skollagen har rektors ansvar förstärkts genom åren. I Skollagen från 1985 (SFS 1985:1100) omnämns rektor 20 gånger i jämförelse med 155 gånger i Skollagen från 2010 (SFS 2010:800). Rektors ansvar förtydligas ytterligare i läroplanen (Lgr11, 2019), där det föreskrivs att alla som arbetar i skolan har ett gemensamt ansvar för alla elevers lärande, men rektor är ansvarig för skolan som helhet och har ett särskilt ansvar för att alla elever försäkras en skolmiljö präglad av trygghet och studiero och att skolans verksamhet riktas mot de nationella målen.

Rektor bör uppmuntra ett öppet klimat på skolan, där planer och mål ses som riktlinjer för hur arbetet ska genomföras. Allteftersom modifieras eller förkastas målen utifrån att nya erfarenheter görs. Rektors roll blir att vara tongivande och lyfta fram de arbetssätt som är välfungerande och hindra det som inte är gynnsamt för verksamheten. Rektor behöver vidare synliggöra eventuella strukturella problem för att kunna förändra negativa trender i klassrumssituationer. Dessa strukturer ligger till grund för hur mönster och handlingar orsakar problem i undervisningen. Rektor behöver visa intresse för hela verksamheten, då känner lärarna sig sedda och respekterade. I en sådan situation delas argument och tankar vilket gynnar skolans utveckling (Öquist, 2014).

4 Tidigare forskning

Det är få studier som direkt undersöker hur rektor i sitt ledarskap arbetar med att skapa en god social miljö för att bidra till elevernas motivation och lärande. I detta avsnitt, tidigare forskning, presenteras forskningsresultat som tillsammans ger underlag för denna länk mellan rektors ledarskap och elevers motivation för lärande. Först presenteras tidigare forskning kring hur en god social miljö kan bidra till lärande och därefter forskning kring hur rektors ledarskap kan bidra till en god social miljö.

4.1 Lärares pedagogiska ledarskap bidrar till tillgänglig lärmiljö

För att kunna utreda vad som kännetecknar trygghet och tillgänglig lärmiljö behöver olika aktörers perspektiv beaktas. Hirsh och Segolsson (2020) studerar elevernas upplevelse av vad som karaktäriserar en god lärares interaktion med eleverna i klassrummet. Studien bygger på kvalitativa intervjuer med 20 fokusgrupper med elever samt observationer av och intervjuer med 20 lärare, i tio svenska kommuner och syftar till att skapa kunskap kring framgångsrika lärare och deras undervisning. Studien visar att enskilda pedagoger behöver anpassa och förändra undervisningen för de olika grupperna som de möter, eftersom olika undervisningsmetoder fungerar olika bra i olika grupper. Vidare belyser studien att den, enligt eleverna, framgångsrika läraren är engagerad i elevernas lärande, ser och anpassar sig utefter eleverna och kommunicerar att lärande är möjligt för alla. Dessutom betonas vikten av relationspedagogik, vilket innebär att det är mötet mellan olika individer som skapar en situation där lärandet utformas. En annan och tidigare studie av Sawyer (2004) beskriver att läraren måste beakta allt som sker i gemenskapen, i interaktionen mellan alla i klassrummet. Sawyer har i en sammanställning av tidigare forskning studerat begreppet kreativ undervisning utifrån ett sociokulturellt perspektiv och menar att hela klassrummet improviserar tillsammans. Studien visar att undervisningen behöver ta sin utgångspunkt i varje enskild undervisningsgrupp och att läraren måste vara lyhörd för elevernas behov samt anpassa planering och undervisningen utifrån aktuell lektion.

Relationer, inte endast ämneskunskaper och metoder, spelar en stor roll för att eleverna ska lyckas i skolan. Ljungblad (2016) har i en etnografisk studie med videoinspelningar låtit deltagande lärare få möjlighet att se inspelningarna och sätta egna ord på sin interaktion i klassrummet. Studiens syfte är att skapa en ökad förståelse och kunskap kring hur lärarna bekräftar eleverna i lärsituationer. Studien undersökte såväl möjligheter som hinder för eleverna att delta i vad studien benämner demokratiska utbildningsrelationer. Ur ett relationellt perspektiv undersöks elevernas möjligheter att delta i undervisningen och det förklaras att lärandet sker i det utrymmet som uppstår mellan lärare och elev, i en förtroendefull relation. Kunskapsutvecklande och välmående lektioner kännetecknas av deltagande kommunikation. Dessa förtroendefulla relationer gör att eleverna vill lära sig och vill vara delaktiga i klassrumsaktiviteter.

Det sociala ledarskapet i klassrummet innebär framför allt två aspekter, att skapa ett lugnt klimat så eleverna kan ta till sig av undervisningen, och att stötta eleverna i deras sociala utveckling. Läraren behöver se undervisningsgruppen som ett socialt system, där individerna påverkar varandra (Postholm, 2013; Cipriano m.fl., 2018). Vidare lyfter Postholm (2013) fram lärarens personliga egenskaper och relationer till eleverna som centrala faktorer för ett gott studieklimat. Studien, som är en översiktsstudie, visar att läraren behöver ge eleverna såväl stöd som utmaning och förvänta sig insatser från elevernas sida för att skapa framgångsrik undervisning. Klassrummet bör vara inkluderande där kommunikation och meningsutbyte är tillåtet. På de högre stadierna möter läraren eleverna vid färre tillfällen, eftersom de ofta endast undervisar i

ett eller ett par ämnen och därmed bara träffar eleverna ett par timmar per vecka. Att läraren tar sig tid att prata med eleverna även utanför klassrummet är gynnsamt för relationerna, då det stärker elevernas känsla av att de är respekterade och uppskattade. Detta påverkar klassrumsklimatet i en positiv riktning. Postholm (2013) beskriver vidare ett ekologiskt perspektiv och menar att olika aktiviteter under lektionen hjälper till att skapa arbetsro. I det ekologiska perspektivet behöver läraren skapa förutsättningar för att involvera eleverna i varierade aktiviteter i undervisningen. Det är av vikt att lärare låter eleverna vara aktiva och delaktiga, då detta skapar en känsla av tillhörighet. Studien framhåller även vikten av goda relationer och samarbete lärare emellan. De kan då gemensamt hantera situationer som uppstår med elever och vårdnadshavare. I en sådan praktikgemenskap skapas ett personligt klimat mellan både lärare och lärare samt lärare och elever.

I ett, för eleven, begripligt sammanhang bidrar undervisningens upplägg till social gemenskap. Detta beskriver Lilja (2013) i en studie, som bygger på genomförda fältstudier, observationer och intervjuer av fem lärare på fem olika skolor. Dessutom fördes informella samtal där dessa lärare och elever deltog. Studien har en fenomenologisk ansats, som använts vid både insamling och analys av materialet. Studien bidrar med förståelse för vad förtroendefulla relationer och elevers levda erfarenhet kan innebära för skolarbetet. Enligt studien känner eleverna sig trygga, är aktiva och väljer att delta i undervisningsaktiviteter då den sociala miljön är god. I ett, för eleven, begripligt sammanhang bidrar undervisningens upplägg till social gemenskap.

Cipriano m.fl. (2018) påtalar att lärare och elevers relationer påverkar individernas mikrosystem och det är därför betydelsefullt att ta hänsyn till både lärarens och elevernas roll när klassrumsklimatet undersöks. Bronfenbrenners ekologiska systemteori användes för att se närmare på hur skolans olika mikrosystem påverkar varandra och vidare användes anknytningsteori för att ge ytterligare kunskap kring hur interaktioner mellan elever och lärare främjar elevernas utveckling. Studien genomfördes i nordöstra USA, deltagande var elever och undervisande lärare i femte och sjätte klass. Studien visar att när individer förändras bidrar de till förändringar i miljön. Förändringar i den sociala interaktionen för enskilda elever medför därför vanligen också förändringar och dynamiken för gruppen. Utifrån en metaanalys (en nyckelordssökning i fem databaser) av Sellström och Bremberg (2006) konstateras att det finns en korrelation mellan skolklimatet och elevernas skolresultat och att den sociala miljön påverkar elevernas välbefinnande. Att lärarna har höga förväntningar på eleverna påverkar inte bara resultatet positivt utan även elevernas välbefinnande. Var skolan är belägen och elevernas familjers socioekonomiska status är också grund för elevers variation i skolprestationer och välbefinnande. Skolklimatet har en påverkan på elevernas hälsa och välbefinnande, eftersom eleverna tillbringar en betydande del av sin tid i skolan.

Det finns ett samband mellan skolors arbete med att utforma den sociala miljön och huruvida en skola är framgångsrik. Grosin (2002) sammanställer i sin studie övergripande faktorer som kännetecknar det pedagogiska och sociala klimatet, i de mest framgångsrika skolorna. Studien lyfter bland annat fram ett tydligt ledarskap av rektor inriktat på kunskapsmålen och att lärarna är delaktiga i utformning av skolans struktur samt samarbetar kring undervisningen. Studien belyser likaså vikten av höga förväntningar och flexibilitet med avseende på undervisnings-metoder. Ordning och reda samt bestämda men måttfulla konsekvenser, positiva relationer mellan lärare och elever som bygger på respekt och ömsesidigt förtroende samt föräldramedverkan är också centrala faktorer. Grosin (2004) har i en annan undersökning tittat på vad tidigare forskning säger om bakgrundsfaktorer kring framgångsrika skolor. I den rapporten beskrivs att det finns flera studier vilka visar på att det är av betydelse på vilken skola eleven får sin utbildning. Skolors utformning av utbildningen har effekt på elevernas

prestationer och hur elever anpassar sig socialt. Rapporten lyfter även fram att det finns flera studier där resultaten visat på att det främst är elevernas socioekonomiska bakgrund och genetiska förutsättningar som är grunden till elevers resultat. Grosin menar emellertid att den kvantitativa enkätstudien på de 41 skolenheter bekräftar bilden av att skoltillhörighet är av betydelse. De framgångsrika skolenheterna har en balans mellan det pedagogiska och det sociala klimatet på skolan. Rektor och lärare har ett tydligt kunskapsfokus samtidigt som skolan aktivt arbetar med att eleverna får ett tillitsfullt bemötande. Personal och elever har en gemensam social arena där de möter varandra respektfullt. Grosin (2004) och Sellström och Bremberg (2006) är samstämmiga i att elevernas socioekonomiska bakgrund är av betydelse för elevers förutsättningar till lärande, men att det också gör skillnad för elever hur skolan arbetar med skolans sociala miljö och elevernas kunskapsresultat.

En framgångsrik undervisning kräver ett visst förhållningssätt. Allodi (2010a) konstaterar i sin studie att det sociala klimatet i klassrummet skapas genom relationerna mellan lärare och elever, och mellan eleverna, något som bekräftas av Ljungblad (2016). Utgångspunkt i Allodis studie är att beskriva hur föreställningar kring socialt klimat påverkas av och samspelar med andra faktorer i utbildningssystemet samt analysera orsakerna till varför kunskaperna kring vikten av det sociala klimatet i klassrummet tycks försummas i den politiska utbildningsdebatten liksom på några av lärarutbildningarna. Studien presenterar vidare evidens för det sociala klimatets positiva inverkan på framför allt inkluderande undervisning, elevernas välmående och resultat men visar samtidigt att det kan finnas ett motstånd till begreppet socialt klimat och dess inverkan på elevernas utbildningssituation.

4.2 Rektors roll i skapandet av skolklimat

Det finns flera aspekter i och utanför skolan som påverkar arbetet med skolklimat. Rudasill m.fl. (2018) visar i en studie att relationerna i klassrummet påverkas av känslan av samhörighet och tillhörighet, acceptans och stöd. Studien visar att skolklimatet påverkas positivt om lärare och föräldrar har en samsyn på skolans uppdrag och om det förekommer förväntningar på att eleverna ska prestera och lära sig. Rektors ledarskap kan medverka till att sådan samsyn skapas. Samhällets påverkan på individer får också effekt på hur individer kan samverka och det kan i sin tur påverka relationer i skolan. Studien belyser vidare att rektor endast indirekt påverkar skolklimatet och den sociala interaktionen i klassrummet. Även föräldrars intresse, samhällets engagemang och förvaltningars styre kan vara av betydelse för hur skolklimatet blir för den enskilda eleven. Olika nivåer i ett samhällssystem påverkar rektors förutsättningar och ledarskap och rektors ledning påverkar i sin tur förutsättningar för olika mikrosystem inom skolan. Det som syns i eller utanpå lokalerna kan emellertid vara en indikation på gemenskap och huruvida ett värde sätts i skolmiljön.

Cipriano m.fl. (2018) menar liksom Rudasill m.fl. (2018) att rektors ledarskap är av betydelse för skolans samsyn kring skolklimat, och gemensamma förhållningssätt. Det bidrar till att elever möter ett mer likvärdigt skolklimat. Cipriano m.fl. visar även att skolor som arbetar med ett socialt och emotionellt lärande vanligen har ett positivt skolklimat och att det främjar elevernas lärande. Enligt Grosin (2002) påverkar skolledningens värderingar och normer det pedagogiska och sociala klimatet i skolan indirekt genom praktiska handlingar som utarbetats under längre tid. Rektors värderingar synliggörs genom lärarnas handlingar i klassrummet. Detta gör det möjligt att skapa ett gott socialt klimat, som främjar att eleverna mår bra och uppnår goda kunskapsresultat även om yttre påverkansfaktorer, såsom hemförhållanden, inte är positiva.

Rektor har en roll i skapandet av skolklimat. Engels m.fl. (2008) har i en uppföljningsstudie, genomförd på 46 grundskolor (ett representativt urval med avseende på skolsystem, region, skolform, kön och rektors ålder), undersökt rektors roll i skapandet av positiv skolkultur på skolor i Flandern, Belgien. Studien är en mixed-methods, både enkäter, till såväl rektorerna som lärarna, och efterföljande intervjuer med rektorerna genomfördes. Med utgångspunkt i lärarnas uppfattning utifrån olika aspekter av skolkultur jämförs i denna studie rektorer i skolor med positiva och negativa skolkulturer. I studien definieras god skolkultur som en kultur där det råder meningsfull personalutveckling samt ett bra elevresultat. Studien utgår ifrån fyra parametrar av rektorernas professionella beteende: klara av flera krav och uppgifter på en gång, ledarskapsstil, beslutsfattande samt tidsplanering. Studien visar att ambitiösa rektorer, som uppskattar ett utmanande jobb och känner ansvar för sin skolenhet verkar vara mer framgångsrika i att utveckla gemensamma syften och värderingar bland lärarna på skolan. Rektorerna fick dessutom själva identifiera sig med en ledarroll: mentor, innovatör, chef eller strategisk ledare. Rektorerna på de skolor med mest positiv skolkultur identifierade sig som mentorer eller innovatörer. Båda dessa roller fokuserar på att skapa en flexibel skolmiljö, där delaktighet, innovation och stöd är centrala delar. Författarna menar att både mentor och innovatör kan kategoriseras som transformativt ledarskap. Mentorn vet hur de anställda bör motiveras och innovatören är kreativ, planerar framåt och tar risker. De mest framgångsrika rektorerna i studien ägnade sig även till stor del åt utbildningsfrågor och personalfrågor (Engels m.fl., 2008).

Transformativt ledarskap kan ses som en process som förändrar människor och organisationer. Burns (1978) introducerade det transformativa ledarskapet. Leithwood och Poplin (1992) menar att de skolledare som utgår från ett transformativt ledarskap mer eller mindre strävar efter att hjälpa lärarkollegiet att utveckla och upprätthålla en samarbetskultur, ett kollaborativt lärande, då de avsätter tid för gemensam planering. De främjar fortbildning och stöttar personalen i gemensam problemlösning. Dessa skolledare kommunicerar ofta skolans vision, normer och värderingar. De visar tilltro till kollegiet genom att delegera ansvarsuppgifter till andra rörande skolutveckling. Leithwood och Jantzi (2007) har, som en del i en kvantitativ enkätstudie, på uppdrag av den brittiska regeringen under fyra år med ca 2290 lärare från 655 grundskolor i England, forskat på effekterna av ett transformativt skolledarskap, effekter på lärare, deras klassrumsövningar och elevers lärande. Studien lyfter fram vikten av att människor måste tro att de är kapabla att nå ett uppsatt mål för att vara motiverande och upplevd ‘self-efficacy’ ökar möjligheten att påverka en grupp.

Li och Karanxha (2022) har genomfört en metastudie över 14 internationella studier över transformativt ledarskap, publicerade under åren 2006-2019. Syftet med denna litteraturstudie var bland annat att sammanställa effekterna av ett transformativt skolledarskap på elevernas skolresultat. Som analysmetod användes rösträkning och narrativ syntes för att avgränsa forskningsfältet. Studierna är framför allt utförda i västerländska och engelsktalande länder. För att se effekten av transformativt ledarskap på elevresultatet granskades fyra studier, varav tre påvisar en direkt och signifikant effekt av transformativt ledarskap på elevresultaten och den fjärde studien påvisade inte någon signifikant inverkan på elevernas resultat med transformativt ledarskap.

4.3 Sammanfattning

Forskningen visar på att ambitiösa rektorer, som känner ansvar för sin skolenhet verkar vara mer framgångsrika i att utveckla gemensamma syften och värderingar bland lärarna på skolan. Dessa rektorer, som står för ett transformativt ledarskap, låter även lärarna vara delaktiga i utformning av skolans struktur och de har höga förväntningar med avseende på undervisningsmetoder. Utöver en gemensam vision och de höga förväntningarna är även ett kunskapsrelaterat fokus centralt för att skapa en god social miljö. Skolklimatet påverkas positivt då lärare och föräldrar har en samsyn på skolans uppdrag, vilket rektors ledarskap kan medverka till att skapa. Dessutom påverkas elevernas välbefinnande och prestationer av var skolan är belägen och familjernas socioekonomiska status. Det finns en korrelation mellan skolklimatet, elevernas skolresultat och att den sociala miljön påverkar elevernas välbefinnande.

Den enskilde pedagogen behöver anpassa och variera undervisningen utifrån vilka elever och grupper som är i klassrummet, olika aktiviteter under lektionen hjälper till att skapa arbetsro. Det är av vikt att eleverna tillåts vara aktiva och delaktiga, då det skapar en känsla av tillhörighet, vilket gynnar den sociala miljön. Mötet mellan de olika individerna är centralt och läraren behöver beakta allt som sker, mellan alla, i klassrumsgemenskapen. Klassen bör ses som ett socialt system där individerna påverkar varandra. Forskning visar att relationer till eleverna är centrala faktorer för ett gott studieklimat och lärandet sker då det uppstår en förtroendefull relation mellan lärare och elev.

Utifrån tidigare forskning ämnar denna studie fokusera på hur rektorer beskriver sin upplevelse av sin roll, och vilka nycklar som behövs, för att kunna bidra till skapandet av god social miljö i en tillgänglig lärmiljö.

5 Teoretiska utgångspunkter

Studien vilar på tre teoretiska utgångspunkter, fenomenologi, Bronfenbrenners utvecklings-ekologiska systemteori och Bergs (2003) frirumsmodell, vilka alla tre redogörs för i detta avsnitt. Dessutom beskrivs, för studien relevanta, specialpedagogiska perspektiv. Utifrån en fenomenologisk ansats genomlyses fenomenet 'Hur rektor upplever sig bidra till att elever möter en god social miljö i syfte att skapa en tillgänglig lärmiljö'. Studiens syfte speglas i Bronfenbrenners utvecklingsekologiska systemteori, vilken givit studien riktning och ramar för hur syftet studerats. Till detta läggs en genomlysning av hur rektorerna agerar genom att använda sig av Bergs frirumsmodell. De tre teoretiska utgångspunkterna har varit ett ramverk som skapat struktur, djup och inspiration i planering för insamling av empiri och i diskussionen.

5.1 Fenomenologisk teori

Att ha en fenomenologisk ansats på denna studie innebär att rektorernas beskrivningar av sina upplevelser studeras utifrån hur de i sina livsvärldar bidrar till att eleverna möter en god social miljö. Berndtsson (2019) beskriver begreppet livsvärld som den värld individen omges av och hur det individen möter i världen samverkar till lärande. Intentionalitet är ett centralt begrepp inom fenomenologi vilket visar på att en tanke och känsla alltid har en riktning mot något. Enligt Berndtsson kan fenomenologi med fördel användas för att fördjupa kunskapen om specialpedagogik. Alla elever har sina livsvärldar och det går inte säga att en upplevd livsvärld är densamma för en elev som för en annan elev. De relationer och strukturer eleverna befinner sig i under lektionstiden påverkar upplevelsen, men även andra relationer som finns utanför skolan påverkar vad elever erfar i livet. En fenomenologisk ansats är av betydelse för hur exempelvis det kompensatoriska uppdraget betraktas. Berndtssons (2019) beskrivning av att eleven är i olika livsvärldar och att dessa påverkas av varandra visar på att det är betydelsefullt för elevers förutsättningar till lärande. Skolan behöver ta hänsyn och kompensera utifrån elevernas parallella livsvärldar, som är kända i och utanför skolan.

Utifrån Berndtssons (2019) tankar kring livsvärld har rektorerna således olika livsvärldar utifrån tidigare erfarenheter, men också utifrån den kontext i vilken deras skola verkar. Det finns ramar i nationella styrdokument om vad rektor ska uppnå, vilka är samma för studiens samtliga rektorer. Dessa ramar styr emellertid inte hur rektor ska organisera skolans verksamhet. Samhället, i vilket skolan finns, ger också skolan en kontext att förhålla sig till. Detta är yttre faktorer som påverkar rektorers livsvärld, och skapar förändringar och förutsättningar att förhålla sig till. Utbildningsuppdraget är komplext och innebär att rektor ska erbjuda eleverna en social gemenskap som en del i den tillgängliga lärmiljön. Rektor är den som utifrån styrdokument och samhällskontext har ansvar för att organisera och ge förutsättningar för elevers lärande i en trygg miljö.

Vidare lyfter Berndtsson (2019) att det inte finns en tydlig skiljelinje eller hierarki mellan teori och beskriven verklighet. Båda sätten att beskriva en och samma livsvärld, studiens resultat i form av beskrivna upplevelser och den teoretiska tolkningen, är centrala och står i förbindelse med varandra. Livsvärlden är föränderlig och inom utbildning bidrar aktiviteter till lärande och medför förändring i individens livsvärld.

I denna studie med fenomenologisk ansats kan samverkan eller påverkan mellan regionala världar visa på intressant information. Fokus är den sociala miljön, men som Alerby och Bergmark (2016) skriver finns det en påverkan på människors agerande och aktiviteter utifrån hur rummet, den fysiska miljön, är och tidigare erfarenheter av upplevelser i rummet. Det går

inte med en fenomenologisk ansats helt särskilja det som sker i ett rum från det fysiska rummet eller det fysiska rummets påverkan från det som sker i rummet. Avgränsningen i denna studie görs genom uppsatta regionala världar, till exempel skolklass eller undervisningsgrupp. Valet av regional värld påverkas, enligt Berndtsson (2019), av angränsande regionala världar såsom relationer i hemmet och på fritiden, vilket är aktuellt att beakta för denna studie.

Livsvärldsfenomenologi ska inte ses som statiskt utan istället föränderligt, såväl det som studeras som den eller de som genomför en studie lever i en föränderlig livsvärld. En fenomenologisk forskningsansats vilar, enligt Uljens och Kullenberg (2019), på att ett utvalt fenomen utifrån vilket respondenternas livsvärldar studeras. De samlade berättelserna från olika individer i en studie är grunden och förutsättningen för att finna mönster mellan individers upplevelser, men även mönster inom en individs beskrivna upplevelse. Vidare beskriver Uljens och Kullenberg att det handlar om att se och studera det utvalda i sitt sammanhang, sin livsvärld. Elevernas livsvärld i undervisningen påverkas av elevernas sammanhang utanför skolan och pedagogens roll blir att överbrygga relationen mellan skolan och elevens värld utanför skolan. I denna studie är det rektorns upplevelse och livsvärld som är i fokus, en livsvärld som grundar sig på rektorns ansvar för elevernas livsvärld gällande den sociala miljön i skapandet av den tillgängliga lärmiljön.

5.2 Specialpedagogiska perspektiv

Inom specialpedagogiken lyfts framför allt tre olika perspektiv fram, det kategoriska även kallat bristperspektiv, det relationella och dilemmaperspektivet. Ur ett kategoriskt perspektiv ses eleven själv som bärare av problemen, som leder till svårigheter i skolarbetet. Detta synsätt har dock över tid ersatts av det relationella perspektivet. I det relationella perspektivet anses svårigheterna uppstå i mötet mellan eleven och omgivningen, den fysiska, pedagogiska och sociala miljön i skolan. Det innebär att lärmiljön behöver förändras för att passa alla elever. Dilemmaperspektivet har sedan uppstått som en kompromiss mellan de två andra perspektiven. Det är inte så enkelt alla gånger att det är antingen eleven eller omgivningen, som bär problemet utan det handlar om att hitta en balans däremellan (Nilholm, 2014; Ahlberg, 2015).

5.3 Bronfenbrenners utvecklingsekologiska systemteori

I en studie med inriktningen social miljö i tillgängliga lärmiljöer i skolor är det intressant att välja det ekologiska perspektivet där individens utvecklingsperspektiv i interaktion mellan lärare och elev och mellan elever är i fokus (Skolforskningsinstitutet, 2021). Den föreliggande studies utgångspunkt är att eleverna under skoltid befinner sig i en social miljö i den tillgängliga lärmiljön. Studiens fokus är att undersöka hur några rektorer upplever att de med sitt ledarskap kan bidra till att positivt stärka skolans sociala miljö i syfte att skapa en tillgänglig lärmiljö för eleverna. Enligt Berg (2003) styrs rektors uppdrag utifrån statlig uppdragsbeskrivning i olika styrdokument, hur huvudmannen valt att styra, stödja och organisera, personalens kompetenser samt relationer mellan olika individer inom skolan.

Bronfenbrenner (1979) utgår ifrån det sociala system vari individen utvecklas. Författaren beskriver vidare samspelet mellan individen och relationen till andra individer, samt de olika miljöerna i vilka hon befinner sig. Teorin delas upp i fyra system på olika nivåer, som alla inverkar på varandra och påverkar individen, som är i centrum. Dessa systemnivåer är makro-, exo-, meso- och mikrosystem. Bronfenbrenner utvecklade senare den utvecklingsekologiska

systemteorin med dimensionen chronosystem, vilket innebär hur de andra fyra nivåerna påverkar barnets utveckling över tid (Bronfenbrenner, 1979; Imsen, 2000).

5.3.1 Makro- och exosystem

Makrosystemet är den nivå som hanterar formen för de olika systemen. Ideologier, som råder i samhället, påverkar hur ramar för utbildning sätts, och ger förutsättningar för individens utveckling. Likaså kulturella uppfattningar och socioekonomisk status påverkar individens utveckling. Skolans förutsättningar påverkas av ideologier som styr i makrosystemet. Det är emellertid inte alltid tydligt hur ideologin i en samhällskontext påverkar individens förutsättningar till utveckling. Inom exosystemet sker aktiviteter som indirekt påverkar individens utveckling. Lagar och nationella styrdokument för exempelvis skola eller ekonomiska förutsättningar för organisation av samhället är sådant individen vanligen, om samhället är stabilt, inte direkt känner av men vid förändringar kan det påverka individens förutsättningar till utveckling. Det kan handla om beslut i samhället, vilka påverkar den sociala miljön individen lever i. Det kan också vara agerande eller beslut som påverkar andra individer, som står i såväl direkt som indirekt relation till individen (Bronfenbrenner, 1979).

I denna studie tolkas detta till att huvudmannens och rektors ramar kommer av förutsättningar i makrosystemet, emedan aktiviteter och organisation av utbildning under ledning av huvudman och rektor sker inom exosystemet.

5.3.2 Meso- och mikrosystem

Bronfenbrenner (1979) beskriver att det inom mesosystemet finns många olika mikrosystem. Det är relationen mellan de olika mikrosystemen och hur de påverkar varandra som skapar grunden för mesonivån. Individen finns i flera olika mikrosystem inom mesosystemet. Mikrosystemens påverkan på individens utveckling är av intresse på mesonivån. Mikronivån handlar om individens utveckling i relation till andra individer i dess direkta närhet. Individen ingår samtidigt i flera mikrosystem mer eller mindre avskilda från varandra. Centralt i systemet placerar Bronfenbrenner den enskilda individen. I det ekologiska systemteoretiska perspektivet är individens lärande beroende av relationen mellan de olika nivåerna, från makronivå till mikronivå.

I denna studie står elevens förutsättningar till lärande i centrum. Detta utifrån hur rektor säkerställer att alla elever, utifrån en social miljö i en tillgänglig lärmiljö, ges förutsättningar till lärande. Skolans organisation av elevens olika mikrosystem är ett sätt att organisera för elevers möjlighet till utveckling, det vill säga en del i Bronfenbrenners mesosystem. Rektors sätt att organisera skolans verksamhet, på mesonivå, kan bidra till att elever erbjuds en god social miljö och tillgängliga lärmiljöer i klassgemenskapen, individers förutsättningar för utveckling i nivån för mikrosystem.

5.4 Bergs frirumsmodell

Bergs (2003) frirumsmodell, som teori, visar hur statlig och kommunal styrning skapar en yttre gräns och en viljeriktning för vilken skola eleverna ska möta. Den inre gränsen formas av skolans skolkultur formad av rektor, medarbetare och elever. Hur rektor organiserar skolan och leder det interna arbetet påverkar hur mycket av frirummet skolan använder. En rektor, som förhåller sig till den statliga och kommunala styrningen och samtidigt ser möjligheter till att utveckla och förbättra organisationen flexibelt inom dessa gränser, tar vara på det frirum som

skolan som institution erbjuds. Det innebär att de inre gränserna närmar sig de yttre gränserna om rektor använder sig av frirummet. Skolor är olika och de inre gränserna ska se olika ut, men modellen handlar om hur rektor i skolutveckling tar vara på frirummet utifrån sin skolas förutsättningar och behov. Rektorerna i den här studien är valda utifrån att de antas ta ansvar för att skolans organisation håller sig inom den yttre gränsen och att de antas erövra delar av frirummet genom att utveckla och ta ansvar för att stärka den sociala miljön i den tillgänglig lärmiljön.

6 Metodologi / metod

I detta avsnitt presenteras inledningsvis vilken metod som använts vid datainsamling och intervjuanalys, följt av en beskrivning av studiens metodansats fenomenologi. Vidare redogörs för studiens genomförande och bearbetning av insamlad empiri, studiens tillförlitlighet och avslutningsvis studiens etiska ställningstaganden.

6.1 Metodval

Detta är en kvalitativ studie. Studiens syfte är att undersöka några rektorers upplevelser av arbetet med att stärka den sociala miljön i skolans tillgängliga lärmiljö och på detta sätt öka kunskapsutvecklingen hos eleverna. Kvale och Brinkmann (2014) betonar att en fenomenologisk ansats som används i kvalitativa studier strävar efter att förstå sociala fenomen utifrån respondenternas egna perspektiv och beskriva världen som den upplevs av dem. Då föreliggande studie handlar om att, genom rektorernas beskrivningar, försöka förstå deras upplevelser av arbetet har studien med utgångspunkt i Kvale och Brinkmanns (2014) idéer valt en fenomenologisk ansats. Enligt Uljens och Kullenberg (2019) vilar en fenomenologisk ansats på ett utvalt fenomen utifrån vilket respondenternas livsvärldar studeras, och det handlar om att se och studera det utvalda i sitt sammanhang, sin livsvärld. Med utgångspunkt från Uljens och Kullenbergs tankar är rektorernas samlade beskrivningar grund och förutsättning, i föreliggande studie, för att finna mönster mellan deras upplevelser. Den fenomenologiska ansatsen ska visa på några rektorers upplevelse av hur de bidrar till en god social miljö.

6.2 Kvalitativa intervjuer

Utifrån den fenomenologiska metodansatsen är det naturligt att välja kvalitativa intervjuer för insamling av empirin, eftersom studien ämnar förstå några rektorers upplevelser av och tankar kring egna erfarenheter. Jacobsson och Skansholm (2019) belyser att kvalitativa intervjuer är en lämplig metod för att ta del av en persons egna erfarenheter av och tankar kring ett givet ämne.

Studiens fenomen är rektorers bidrag till skapandet av en god social miljö i en tillgänglig lärmiljö. Genom att lyssna till rektorers beskrivna upplevelser försöker studien förstå fenomenet. Respondenterna intervjuades i ett digitalt forum och de valde själva plats för intervjun. Hälften av rektorerna satt på sin arbetsplats och hälften i hemmiljö. Bredmark och Dahlberg (2019) lyfter betydelsen av att intervjua nära respondentens livsvärld för att skapa förutsättningar för respondenten att ge en beskrivning av sina upplevelser, som ligger nära den upplevda verkligheten. Utifrån vad Bredmark och Dahlberg skriver kan det ha påverkat intervjuerna att respondenterna var olika nära den aktuella livsvärlden.

Vidare påpekar Bredmark och Dahlberg (2019) att det är betydelsefullt att den som intervjuar ställer frågor på ett sådant sätt att orden inte läggs i munnen på respondenten. En annan aspekt som lyfts av författarna är att respondentens upplevelser ska beskrivas så levande och äkta som möjligt. Respondenternas beskrivna upplevelse är nerven i studien och den bör i en fenomenologisk ansats synliggöras för att inte teoretiska tolkningar ska ta över utan endast vara ett stöd för att förstå och tolka de beskrivna livsvärldarna. Med stöd i ovanstående var intervjuguiden (Bilaga 2) betydelsefull för att säkerställa intervjuernas fokus på studiens fenomen. Ett par frågor ställdes till alla respondenter och i samtalen var det endast ett fåtal extra frågor som behövde ställas för att säkerställa att rektorerna fått möjlighet att beskriva en så bred

upplevd bild av fenomenet som möjligt. Respondenterna var vältaliga och det behövdes oftast endast ställas korta kompletterande frågor för att fördjupa förståelsen för deras beskrivna upplevelser. I stället för att återberätta vad respondenten sagt ställdes frågor som: Kan du ge ett exempel? Hur menar du? och Vill du beskriva mer? Detta för att respondentens upplevelser skulle beskrivas levande och äkta och för att som intervjuare undvika risken att tillrättalägga beskrivningar.

6.3 Urval

I denna studie valdes rektorer utifrån att de är verksamma på högstadieskolor där det råder en god social miljö för att stärka skolans tillgängliga lärmiljö och att det över tid varit på det sättet. Utifrån Bryman (2018) och Jakobsson och Skansholm (2019) innebär ett målstyrt urval att skolor som kan belysa studiens problemställning väljs ut. Den första utmaningen blev att hitta sex skolor som stämde in på följande kriterier:

- Skolor som anses ha tillgänglig lärmiljö, trygghet och studiero.
- Skolor med medveten strategi att stärka skolans sociala miljö i den tillgängliga lärmiljön.

För att finna lämpliga rektorer togs inledningsvis kontakt med olika huvudmän och huvudmäns utvecklingsenheter. Chefer och verksamhetsutvecklare bidrog med rekommendationer av rektorer, vilka sedan tillfrågades personligen via e-post eller telefonsamtal. Flera av de tillfrågade representanterna för huvudmän hade svårt att finna rektorer att rekommendera till denna studie och flera rektorer avböjde att delta på grund av tidsbrist. Studiens faktiska urval kan emellertid anses stämma överens med uppsatta kriterier. Avsatt tid för denna studie påverkade valet av antalet respondenter. Det är enligt Dalen (2015) av vikt att hålla nere antalet respondenter då genomförandet och bearbetningen är tidskrävande.

I samband med att kontakt togs med respektive rektor skickades ett missiv (Bilaga 1) ut, där både avsikten med studien och hur respondenterna valdes ut förklarades samt betonades det att svaren hanteras konfidentiellt i enlighet med Vetenskapsrådets riktlinjer (2017).

6.3.1 Deltagarna i studien

Deltagarna i studien är fyra rektorer och två biträdande rektorer på sex högstadieskolor. De biträdande rektorerna arbetar i nära samarbete med rektor och skolledning och uppger att de utifrån denna studies syfte delar uppdraget likvärdigt med rektor. I studien särskiljs därför inte biträdande rektorer och rektorer åt, utan benämns alla som rektorer 1-6 (R1-R6). Tre av rektorerna arbetar på friskolor och tre är rektorer på kommunala skolor, inte heller detta särskiljs då analys av resultatet visar att det i föreliggande studie inte är relevant.

Studiens utvalda skolor ligger i antingen en tätort eller stad i Sverige. Ett par skolor har ett elevurval där nästa alla elever är flerspråkiga. Samtliga rektorer arbetar aktivt med den sociala lärmiljön på respektive skola och alla rektorer med tillhörande enhet har blivit rekommenderade som goda exempel av kollegor, representanter för huvudman eller centralt på kommunen. Rektorerna är mellan 40 år och 60 år. De har arbetat som skolledare upp till 20 år.

6.4 Genomförande av intervjuerna

Vid studien användes kvalitativa semistrukturerade intervjuer eftersom rektorernas upplevelser av arbetet med att stärka den sociala miljön i tillgängliga lärmiljöer är av intresse för denna studie. Kvale och Brinkmann (2014) menar att respondenternas levda livsvärld kan synliggöras genom en halvstrukturerad livsvärldsintervju. Intervjumodellens konstruktion ger då förutsättningar för respondenten att beskriva sitt perspektiv och en studie kan utifrån de beskrivna upplevelserna finna teman i de beskrivna livsvärldarna. Målet är att intervjuerna med denna metod ska ge beskrivna fenomen och på det sättet skapa förutsättningar att förstå respondenternas levda värld. Utifrån Kvale och Brinkmann innehöll intervjuguiden i föreliggande studie en lista med ämnen och förslag till frågor, och som intervjuare gavs möjlighet att vara flexibla och ställa följdfrågor samt låta respondenten få utrymme att utveckla sina tankar. Kvale och Brinkmann betonar vidare betydelsen av att låta respondenterna få tid för egen reflektion vid intervjutillfällena, vilket samtidigt ger utrymme för en lärprocess.

För- och nackdelar med att skicka ut intervjuguiden i förväg övervägdes. Det positiva hade varit att respondenterna skulle ha fått tid att förbereda sina svar, vilket även skulle kunna vara en nackdel, då respondenterna kanske hade besvarat frågorna på ett förväntat sätt, som de trodde var det korrekta. I sådant fall skulle svaren riskera att bli inövade och studien hade gått miste om de spontana reflektionerna, som förhoppningsvis skapades i samtalet. Studiens missiv, som samtliga respondenter fick, klargjorde vad som ämnades samtalas om under intervjun, och utifrån det valdes det att inte skicka ut intervjuguiden i förväg. Det gjordes ingen pilotstudie, något Bryman (2018) påpekar vikten av för att säkerställa att intervjufrågorna möter upp studiens syfte och frågeställningar. Däremot läste handledaren igenom intervjuguiden och delgav sina reflektioner kring frågornas utformning.

Utifrån Brymans (2019) tankar kring att det under intervjun är fokus på hur respondenten uppfattar sin värld inleddes intervjutillfället med att studiens syfte presenterades. Det förtydligades även att det var respondentens erfarenheter och upplevelser som var det centrala och att det inte handlade om att bedöma någon utsaga utifrån rätt eller fel utan att det finns många sätt att arbeta på. Samtliga rektorer visade stort engagemang i att vilja bidra med sina upplevelser genom att beskriva både vad de anser vara, och hur de arbetar med att verka för, en god social miljö.

Idag är webbintervjuer vanligt, vilket ökar möjligheten att genomföra intervjuer som inte nödvändigtvis ligger geografiskt nära. Det är av vikt att såväl intervjuare som respondenter är bekväma med att använda digital teknik, annars hindrar det en god insamlingsmöjlighet (Jakobsson & Skansholm, 2019; Denscombe, 2018). I denna studie genomfördes samtliga intervjuer digitalt, vilket bidrog till att respondenterna själva kunde välja plats för intervjutillfället, för att säkerställa lugn och ro. Detta är av vikt för att respondenterna ska kunna känna sig lugna och trygga (Jakobsson & Skansholm, 2019; Kvale & Brinkmann, 2014). Samtliga deltagande rektorer var bekväma med det digitala formatet, och ingen teknisk problematik uppstod. Under tre av samtalen hade rektorerna av olika anledningar inte möjlighet att vara på sin arbetsplats. Vid två av dessa samtal förekom det att annan person kom in i rummet, och en av dessa var dessutom tvungen att byta plats under pågående intervju. Detta påverkade inte märkbart respondenternas fokus på samtalet. Med vetskap om att samtalen spelades in och möjligheten att lyssna igen påverkade inte dessa yttre faktorer de som intervjuade.

I denna studie genomfördes semistrukturerade intervjuer med en rektor i taget. Denscombe (2018) beskriver att det underlättar vid arbetet med att skriva ut ljudinspelningarna då det endast är en röst att fokusera på. Alla intervjuerna genomfördes av två intervjuare, som satt åtskilda, på olika platser. Det underlättade, då en var ansvarig för att intervjuguiden följdes och den andra kunde fokusera på lyssnandet och ansvarade även för att intervjuerna spelades in, med hjälp av telefonens inspelningsfunktion. Kvale och Brinkmann (2014) jämför intervjuer med ett hantverk som kräver hantverksskicklighet, vilket bäst tränas i en praktikbaserad gemenskap genom observation och feedback på sina egna handlingar.

Tiden för intervjuerna hade beräknats till ca 60 minuter, vilket visade sig vara väl avvägt. Samtliga intervjuer tog mellan 50 och 60 minuter. Back och Berterö (2009) poängterar att en semistrukturerad intervju kan ta lång tid, och att minst en timma bör avsättas.

6.5 Bearbetning och analys

För att kunna bearbeta och analysera underlaget spelades intervjuerna in med telefon och transkriberades därefter i sin helhet. Varje intervju transkriberades inom ett par dagar. Transkriberingen gjordes så ordagrant som möjligt, men visst talspråk skrevs om till skriftspråk utan att innebörden i det som framkommit ändrades. Information som skulle kunna identifiera deltagare eller skola valdes att inte transkriberas. Sammantaget resulterade transkriberingarna i cirka 50 sidor dataskriven text.

Bearbetning och analys av den insamlade empirin är en betydande del av den fenomenologiska forskningsmetoden. Enligt Szklarski (2009) är den mest kända analysmodellen vid fenomenologiska studier Giorgis analysmetod. Den kan användas i studier med en mindre mängd insamlad data, vilket passade den här studien, som bygger på sex intervjuer. Analysmodellen består av följande fem steg:

1. Bestämning av helhetsbetydelsen
2. Avgränsning av meningsbärande enheter
3. Transformering av vardagliga beskrivningar
4. Framställning av fenomenets situerade struktur
5. Framställning av fenomenets generella struktur

Det första steget innebär en översiktlig genomgång av det insamlade materialet. Texterna måste vara begripliga för forskaren samt vara relevanta, annars plockas materialet bort från studien (Szklarski, 2009). Samtliga texter lästes igenom två gånger för att få en övergripande förståelse av innehållet i intervjuerna, och i syfte att se att de insamlade texterna beskrev rektorernas förståelse av sina upplevelser av arbetet med att stärka den sociala miljön i skolans tillgängliga lärmiljö, och därmed var användbara för studien. Den största delen av materialet var relevant för studien, men till exempel en reflektion kring hur respondenten förberedde sig inför en granskning av Skolinspektionen var ovidkommande och användes därför inte i studien.

Det andra steget är avgränsning av meningsbärande enheter (Szklarski, 2009). I det här steget lästes texterna mer noggrant för att kunna dela upp materialet i mindre delar med avsikten att urskilja citat, fraser eller meningar, som beskrev olika aspekter av rektorernas upplevelser. I det här steget färgmarkerades transkriptionerna utifrån studiens frågeställningar; vad social miljö i tillgänglig lärmiljö är och hur rektorerna upplever att de bidrar till denna miljö. Dessa färgmarkeringar utgör de meningsbärande enheterna i analysen.

Det tredje steget är transformering av vardagliga beskrivningar. En kontextuell analys av de meningsbärande enheterna genomförs. Detta innebär att meningsenheterna relateras till varandra och det sammanhang de ingår i. Det handlar om att fånga de explicita och implicita meningarna i respondenternas utsagor (Szklarski, 2009). Texterna lästes nu på nytt och det reflekterades över varje enhet för att reda ut dess meningsinnehåll. Vidare skrevs dessa om för att synliggöra innebörden.

Det fjärde steget innebär att texten komprimeras till en enhetlig beskrivning av upplevelsen av fenomenet, utan att något av det relevanta meningsinnehållet får exkluderas eller förvrängas (Szklarski, 2009). Här sammanfördes meningsenheterna från respektive intervju och upprepningar av liknande transformeringar av rektorernas utsagor eliminerades.

I det femte steget granskades beskrivningarna, transformeringarna, av rektorernas utsagor. De centrala teman som framkom i respektive beskrivning identifierades. Slutligen genomfördes en eidetisk reduktion. Eidetisk reduktion innebär att forskarna förhåller sig till rektorernas beskrivning av fenomenet utan att låta egna föreställningar kring fenomenet påverka, och inte betrakta någon del mer central än de andra. Enligt Szklarski (2009) är målet med eidetisk reduktion att särskilja de teman som varierar från de som inte varierar, de som är invarianta. De teman som varierar är fenomenets existens. Det är de invarianta temana, vilka ses som gemensamt mönster i rektorernas beskrivningar av sina upplevelser, som utgör fenomenets essens i föreliggande studie. Essensen består av de gemensamma nämnarna för alla beskrivningar och alla intervjuer. Enligt Szklarski speglar essensen fenomenets generella struktur och bygger på respondenternas överensstämmande erfarenheter. I det här steget granskades och färgkodades det centrala i rektorernas beskrivningar, för att urskilja följande tema: trygghet, relationellt förhållningssätt, samarbete samt skolans utbildningsuppdrag. Dessa redovisas i resultatdelen.

Med stöd i Kvale och Brinkmann (2014) analyserades empirin utifrån valda teoretiska utgångspunkter. Bronfenbrenners teori gav ramar för att analysera hur de olika nivåerna interagerar, och Bergs Frirumsmodell gav förutsättningar att studera hur rektor använder sig av frirummet i utvecklandet av god social miljö för att uppnå tillgängliga lärmiljöer i klassrummen.

6.6 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Såväl Bryman (2018) som Kvale och Brinkmann (2014) skriver att det finns kvalitativa forskare som har avfärdat frågor om validitet och reliabilitet och som menar att begreppen inte är relevanta i kvalitativa studier utan hör hemma i den kvantitativa forskningen, där mätning i större grad är av intresse. Lincoln och Guba (1985) ställer sig tveksamma till validitets- och reliabilitetskriterier på kvalitativa, mindre omfattande undersökningar eftersom dessa kriterier förutsätter att studier kommer fram till en enda bild av verkligheten. De menar att det kan finnas mer än en beskrivning av verkligheten och föreslår istället två grundläggande kriterier för bedömning av kvalitativa studier, tillförlitlighet och äkthet. Då föreliggande studie är kvalitativ och inte omfattande har validitet- och reliabilitetsbegreppen valts bort och istället används tillförlitlighet och äkthet för att säkerställa studiens trovärdighet.

Begreppet tillförlitlighet består av fyra delkriterier: trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och möjlighet att styrka och konfirmera (Lincoln & Guba, 1985). För att uppnå det första kriteriet, trovärdighet, utfördes forskningen i denna studie i enlighet med de regler som finns. Vid samtliga intervjuer var studiens båda författare delaktiga och intervjuerna spelades in, vilket

ökar trovärdigheten då det ger möjlighet att verifiera empirin. Möjlighet har inte funnits att låta deltagarna läsa igenom transkriberingarna från intervjuerna, men vid eventuella tveksamheter har sekvenser av samtal lyssnats till igen. Vid fortsatta tveksamheter i förståelse av innebörden av rektorernas beskrivna upplevelse har dessa sekvenser av transkriberingen inte tagits med i studien. I samband med citat i resultatdelen har sammanhanget förklarats för att öka trovärdigheten.

Det andra kriteriet, överförbarhet, innebär att det önskas täta, detaljrika, beskrivningar av det som ingår i den kultur som studeras (Lincoln & Guba, 1985). Utifrån detta användes en intervjuguide, som svarade upp mot syfte och frågeställning. På detta sätt gavs möjlighet att ställa spontana följdfrågor, istället för styrda frågor, vilket gav detaljerade beskrivningar av studiens fenomen. I resultatdelen har rektorernas upplevelser beskrivits för att skapa förståelse och överförbarhet, och i resultatdiskussionen har det kopplats till tidigare forskning, vilket medför att andra kan bedöma huruvida resultaten är överförbara till en annan miljö. Stukát (2011) konstaterar att ett lågt antal respondenter försvårar studiens generaliserbarhet. En enkätstudie skulle ha gett möjlighet till fler respondenter och därmed en generalisering av resultatet. Utifrån Kvale och Brinkmanns (2014) teorier om naturalistisk generalisering skulle det gå att pröva det som framkommit i denna studie och återanvända kunskapen som framkommit i andra situationer, på andra skolor.

Det tredje kriteriet, pålitlighet, motsvarar reliabiliteten inom kvantitativ forskning, och innebär att en undersökning måste granskas kritiskt för att vara tillförlitlig (Lincoln & Guba, 1985). I föreliggande studie har det under metoddelen redogjorts för varje fas av processen; syfte och forskningsfrågor, urval av respondenter, transkriberingsutskrifter och analysförfarande. Detta möjliggör för andra att bedöma studiens pålitlighet.

Inom ramen för det fjärde kriteriet, möjlighet att styrka och konfirmera, behöver forskaren förhålla sig objektivt till studien (Lincoln & Guba, 1985). I föreliggande studie har det varit två som genomfört hela arbetet tillsammans och handledaren har läst underlaget kritiskt under arbetets gång. Inga personliga åsikter eller teoretiska utgångspunkter har medvetet påverkat genomförandet och slutsatserna som framkommit i resultatdelen. Att finna fenomenets essens, rektorernas upplevelse av vad social miljö i en tillgänglig lärmiljö innebär, och hur de upplever att de i sitt arbete bidrar till en god social miljö i den tillgängliga lärmiljön, har genomgående varit det centrala i studien.

Begreppet äkthet innebär kortfattat att studien ska ge en rättvis bild av upplevelser och åsikter som återges i resultatet, att deltagarna kan komma fram till en bättre förståelse av sin situation, den miljö de arbetar i, och att de kan förändra sin situation (Lincoln & Guba, 1985). Flera av rektorerna i föreliggande studie påpekade att de uppskattade samtalet eftersom de upplevde att det var givande att få sätta ord på arbetsprocessen kring den sociala miljön.

6.7 Etik

Enligt Vetenskapsrådet (2017) måste forskningskravet ställas mot individskyddskravet i samband med all forskning. Forskningskravet innebär att forskningen ska inriktas på centrala frågor och hålla en hög kvalitet. Individskyddskravet innebär att namn på såväl enhet som person inte ska röjas. Fyra forskningsetiska principer, som sorteras in under individskyddskravet beaktades i studien: informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav och nyttjandekrav.

I enlighet med *informationskravet* fick samtliga deltagare missivbrevet där information om undersökningens syfte och på vilket sätt studien skulle genomföras framskrevs. Dessutom delgavs information om att resultatet skulle komma att redovisas i en magisteruppsats. Vad gäller *samtyckeskravet* tillfrågades samtliga deltagande muntligt i samband med intervjutillfället och informerades då även om att deltagandet var frivilligt, och att de närsomhelst kunde avbryta sitt deltagande. Deltagarna fick även skriva under en samtyckesblankett, där de intygade att de fått information om studien och gav sitt samtycke till deltagande i studien. När det gäller *konfidentialitetskravet* ska samtliga individer som är med i en forskningsstudie skyddas. Deltagarna i studien ska inte gå att identifiera. Eftersom intervjuerna i denna studie genomfördes digitalt spelades endast ljudupptagningen in. I samband med transkription av intervjuerna avidentifierades de genom att namn på respondenterna och namn som nämndes i intervjun samt skolor har utelämnats. Respondenterna har benämnts som R1 (rektor 1), R2 (rektor 2) och så vidare i arbetsmaterialet och i den färdiga uppsatsen. Dessutom kasseras underlaget efter avslutad studie, då det inte längre behövs. *Nyttjandekravet* innebär för denna studie att insamlat material endast kommer att användas för arbetet med uppsatsen, något deltagarna informerades om.

7 Resultat

I detta avsnitt beskrivs studiens resultat utifrån studiens syfte och frågeställningar. Studiens syfte är att undersöka några rektorers upplevelser av arbetet med att stärka en god social miljö i den tillgängliga lärmiljön, och att på detta sätt bidra till elevernas kunskapsutveckling. Genom att lyssna till rektorernas upplevelser, om vad som kännetecknar en god social miljö i den tillgängliga lärmiljön samt hur de bidrar till att elever möter en god social miljö i den tillgängliga lärmiljön, ämnar studien urskilja fenomenets existens och invarianta teman, fenomenets essens, i rektorernas beskrivna upplevelser.

Vad rektorerna väljer att inte lyfta fram att beskriva som upplevelser i studien kan i denna fenomenologiska ansats inte bidra till resultatet och inte heller visa på skillnader eller likheter mellan de olika rektorernas ledarskap. När det i resultatet endast står 'god social miljö' syftar studien på 'social miljö i en tillgänglig lärmiljö', som bidrar till elevers kunskapsutveckling. Denna förenkling görs för att texten språkligt ska bli mer tillgänglig och bidra till att budskapet blir tydligare.

7.1 Osäkerhet inför begreppet social miljö

Inför intervjuerna och vid introduktionen av intervjuerna efterfrågar flera rektorer en definition av social miljö i en tillgänglig lärmiljö. Det framgår av rektorernas frågor att de tänker att det kan finnas flera betydelser av begreppet social miljö. Vid intervjuerna informeras respondenterna om att de äger sin bild av vad som menas med social miljö i en tillgänglig lärmiljö och att det därmed är deras egen beskrivning av upplevelsen som är det centrala för studien. Rektorerna får veta att det inte finns något rätt eller fel och att det kan finnas många sätt att göra och tänka rätt.

Jag skulle vilja höra lite mer om vad ni menar med social miljö, för att kunna svara på det. (R5)

Det sociala är ju svårare att få till, så är det ju. Den pedagogiska [miljön] finns i grundtänket kring lärarens grunduppdrag. Och att det är lite, vad ska man säga, lärarens profession att ha den där fingertoppskänslan och fundera kring sin pedagogik. Men den sociala blir mer hur vi jobbar med grupper, hur vi jobbar tillsammans, hur känner eleven sammanhang. Så, ja, vi pratar om de tre tillsammans, men den sociala är kanske svårast att få tag på. (R1)

Båda citaten visar på att rektorerna upplever att det inte finns ett tydligt svar på vad som menas med social miljö. Den första rektorn önskar att få begreppet definierat och detta tolkas vid intervjutillfället som att rektorn önskar säkerställa att det finns en gemensam tanke om vad som menas med social miljö i en tillgänglig lärmiljö. Den andra rektorn beskriver hur lärare inte benämner arbetet som indikerar social miljö, men att det sker ett arbete för att eleverna ska vara en del i en social gemenskap.

Studiens empiri visar att rektorerna har en samstämmighet kring vad som menas med social miljö. Detta synliggörs i beskrivningar av teman i nästa avsnitt.

7.2 Teman för stärkandet av social miljö i en tillgänglig lärmiljö

Nedan presenteras såväl varianta som invarianta teman av erfarenheter och upplevelser som återfinns i resultatet utifrån analys av de transkriberade samtalen. Gemensamt för dessa teman är att de har utgångspunkt i rektorernas livsvärldar och berättelser om hur de som rektorer ser på och arbetar för att skapa god social miljö i en tillgänglig lärmiljö.

7.2.1 Trygghet

Under följande avsnitt presenteras temat trygghet med två underteman.

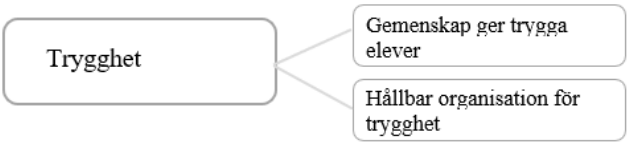

Figur 2: Tema Trygghet

7.2.1.1 Gemenskap ger trygga elever

Rektorerna beskriver att de upplever att känslan av trygghet finns i en god social miljö och är en grund för att skapa skolgemenskap. Det ges exempel på aktiviteter, i och utanför klassrummet, vilka ska bidra till att stärka gemenskapen mellan elever i en klass och gemenskap mellan alla elever på skolan. I klassrummet kan det handla om grupparbete i olika konstellationer för att låta eleverna träna sig i att arbeta med alla klasskamrater, och utanför klassrummet beskrivs aktiviteter som exempelvis en afterski-inspirerad eftermiddag på skolgården, planerad av och för elever, med målet att elever från olika klasser umgås för att skapa en trygg skoldag. En annan skola har en återkommande kabaréföreställning. Detta är aktiviteter där elever blir sedda och där elever interagerar i lärandesituationer med varandra. Ett par rektorer lyfter att skolans personal aktivt arbetar för att elever ska uppleva tillit till varandra och till personal. En rektor belyser att skolan ska erbjuda en välkomnande miljö där alla, såväl elever som lärare, finner lugn och ro och på riktigt har en känsla av att skolan är deras.

Jag tänker att en socialt tillgänglig miljö handlar om att känna trygghet i klassrummet, att våga säga vad man tycker och tänker, att våga ställa frågor, att våga vara den man är i så stor utsträckning det bara går, både lärare och elever. Och att det är ett samspel mellan alla i klassrummet och inte någon skillnad mellan lärare och elev och inte skillnad på elev och elev utan vi gör det tillsammans och lär ihop, på olika sätt. Då behövs den där tryggheten för att våga göra det. Och jag tror att det är superviktigt för att man ska få ut så mycket som möjligt av alla, alla människor. Att man faktiskt känner trygghet och vågar. (R2)

Den här rektorn beskriver sin upplevelse av vad som är grundläggande i en gemenskap, ett tryggt sammanhang som ger förutsättning för lärande. Det är av betydelse att alla känner sig trygga och vågar för att det ska kunna bli ett samspel mellan elever och mellan lärare och elever. Den här rektorn använder inte orden tillit eller gemenskap, men beskrivningen visar på vikten av tillit och att elever främst ska vara i trygga miljöer tillsammans med andra.

7.2.1.2 Hållbar organisation för trygghet

Det framkommer av intervjuerna att alla rektorer arbetar systematiskt med elevernas trygghet och att det är organiserat för att säkerställa arbetet att skapa en trygg miljö för eleverna.

Rektorerna upplever att de till viss grad, genom uppföljning och stöd till lärare, har möjlighet att påverka undervisningens utformning och då exempelvis arbetet med tryggheten i klassrummet. Tre av rektorerna väljer att beskriva sin upplevelse av hur skolan arbetar med enkäter i olika format, både på huvudmannanivå och lokal nivå. Det berättas om elevenkäter, föräldraenkäter och trygghetsenkäter, som en del i ett kvalitetsarbete för att skapa och få underlag för arbetet med god social miljö i tillgängliga lärmiljöer.

Utifrån elevernas miljö, så utgår vi ganska mycket från våra elevenkäter och föräldraenkäter, och det gör både huvudmannen i stort, och sen [skolan] där jag arbetar, och utifrån dem så skriver vi en plan mot kränkande behandling. Den uppdaterar vi varje termin utifrån vad som kommer fram i den årliga enkäten. Sen diskuterar vi också med elevrådet och kamratstödjare vad vi ser utifrån de olika aspekterna utifrån ordningsreglerna och hur vi skapar trygghet och trivsel på vår skola. (R5)

Utifrån det här exemplet framkommer att enkäterna ligger till grund för ett omfattande arbete med trygghetsskapande, där flera grupper är involverade, både skolledare, föräldrar och elever. Eleverna är förutom att de besvarar enkäten även delaktiga i diskussionen kring ordningsreglerna för att skapa trivsel och trygghet.

7.2.2 Relationellt förhållningssätt

Under följande avsnitt presenteras temat relationellt förhållningssätt med två underteman.

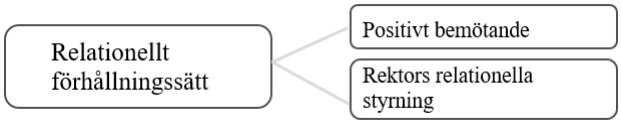

Figur 3: Tema relationellt förhållningssätt

7.2.2.1 Positivt bemötande

Alla rektorer beskriver vikten av ett positivt förhållningssätt i bemötande av såväl elever som personal. De väljer att lyfta fram elevernas styrkor och inte se eleverna som problem utan istället leta efter vad som är problematiskt med lärmiljön runt elever som hamnat i svårighet. De utgår från ett relationellt perspektiv då de söker svar på de specialpedagogiska dilemmana som förekommer. Att en lärmiljö med gott bemötande och goda relationer skapas lyfts som avgörande för elevers förutsättningar till lärande.

Det finns en värme i bemötandet till eleverna. Det viktigaste är att de känner sig välkomna till skolan, att bara känna att vi har tillit till dem och tror på dem. Och att vi är i skolan för att samarbeta och lära oss och vi är goa människor tillsammans. Det är ju en samverkan mellan vuxna och elever, väldigt, väldigt mycket. (R3).

Alla vill göra sitt bästa. Vi brukar prata om att man, alla, gör sitt bästa utifrån de förutsättningar som finns. Så när det inte blir bra så beror det på att systemet inte funkar precis för den individen, den eleven eller den läraren. Jag tänker det är viktigt också att vi inte tittar på individ eller på elever som problem utan vad är det som är problematiskt. Då är det någonting runt omkring elever som gör att förutsättningarna inte är helt helt bra för att elever ska lyckas. Och där finns, tänker jag, den tillgängliga lärmiljön. Man pratar om det sociala, vi är måna om att se alla elever och vi är måna om att heja på varandra när vi möts i korridoren. (R4)

I det första citatet framkommer att rektor i sitt sätt att beskriva med orden “tillsammans”, “samarbeta” och “samverkan” arbetar för att inkludera alla, både elever och personal, på skolan gällande förhållningssätt i bemötandet. Rektor poängterar att det finns en värme i bemötandet. Utifrån det andra citatet förstås att rektorn arbetar utifrån perspektivet att alla, både vuxna och ungdomar, på skolan gör sitt bästa. Rektor belyser den tillgängliga lärmiljön som något som existerar och när det uppstår hinder för en elev ska en problematisk miljö förbättras och göras tillgänglig. Eleverna ska ha förutsättningar att lyckas med sitt skolarbete och nyckeln till det är att skolan förändrar och erbjuder en tillgänglig lärmiljö.

7.2.2.2 Rektors relationella styrning

I rektorernas beskrivna upplevelser av hur de bidrar till en god social miljö i en tillgänglig lärmiljö visar de på vikten av att vara tydlig mot personal, elever och vårdnadshavare med vad som önskas. Det finns en positiv förväntan på att all personal kan och ska bidra till skolans vision och i bemötande av personal tydliggörs vad som förväntas av dem. Rektorerna med längre tid i rektorsrollen beskriver att de inte förändrat sina visioner märkbart, men att de har fördjupat sina kunskaper och i viss mån förändrat arbetssätt för att uppnå och förvalta sina visioner. De lyfter inte bara vikten av att rektor som ledare har ett bemötande, som tydliggör uppdrag och som upplevs stödjande av personalen, utan även ett ledarskap som skapar förutsättningar för samverkan. Två rektorer beskriver sina upplevelser av studiens fenomen med hjälp av begreppet ‘tillgängligt ledarskap’, hur det kan skapas på arbetsplatsen och vad det kan innebära. I rektorernas beskrivningar framgår det att de upplever att de har ett ledarskap med ett relationellt förhållningssätt när de organiserar för elevernas lärande. Hur de bemöter och organiserar för lärande påverkas av den samhällskontext skolan befinner sig i, och vad de ser att eleverna i behov av stöd behöver av skolan, som organisation.

Vi pratar ofta om en tillgänglig undervisning och sånt där. Men jag tänker också att för min del så handlar det mer om tillgängligt ledarskap. Och då tänker jag att det handlar om samma saker, att alla ska veta vad som gäller. Vad är det vi ska göra, vad är det som är viktigt här? Så när man kommer hit som lärare på morgon så ska man inte sitta och fundera på vilket möte ska gå på idag, vad syftet är med det här mötet eller vad gäller idag. (R3)

Det handlar ju om att vara väldigt tydlig i sin styrning och ledning. Jo, jag tänker att det handlar om värdegrundsfrågor. Hur ser jag på människor? Hur ser jag på kunskap, kunskapssyn? Vad har jag för elevsyn? Därför jobbar jag med detta, och ja, det är en väldig makt jag har som rektor. Hur använder jag den makten? Och om jag är medveten om vilken makt jag faktiskt har. Hur många man kan nå ut till om man gör liksom fel i min position. Någonstans finns det rätt och fel och hur många man kan förstöra för. Så på något sätt så tänker jag att man behöver vara klar över sin egen värdegrund. Man behöver veta vad man vill skicka med de här eleverna ut i livet. Och vad det är för skills de behöver ha för att kunna delta, vara en del av samhället och bidra också. (R6)

I det första exemplet belyser rektor att det ofta talas om en tillgänglig undervisning, för elevernas skull. Men utifrån citatet förstås att rektor anser det vara betydelsefullt och arbetar för att inte heller personalen ska behöva fundera på varför ett möte äger rum. Detta gör rektor genom att tydliggöra arbetssituationen och förtydliga syftet med olika möten, vad som ska göras eller vad som ska diskuteras. Utifrån det andra citatet framkommer att även denna rektor prioriterar tydlighet i sitt sätt att styra och leda skolenheten. Rektor resonerar kring makten som rektorsrollen innebär, och hur den bör användas på rätt sätt. Rektorsrollen erfordrar medvetenhet om vad maktbesluten kan leda till. Med en genomtänkt värdegrund och kunskapssyn samt en förståelse för vad eleverna behöver för färdigheter senare i livet kan enligt rektor den makten användas till något bra.

7.2.3 Samarbete

Under följande avsnitt presenteras temat samarbete med fyra underteman.

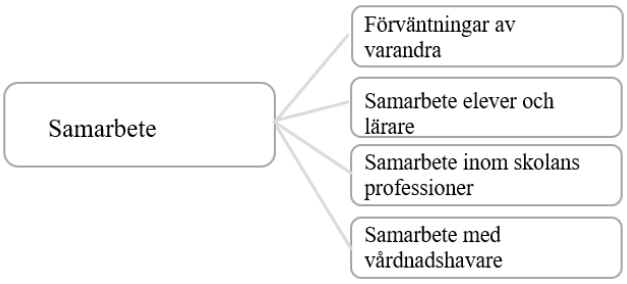

Figur 4: Tema samarbete

7.2.3.1 Förväntningar av varandra

Att utveckla elevernas förmåga att bli medvetna om vad som förväntas av dem i deras kunskapsutveckling, vad som förväntas av dem i den sociala miljön, samt vad de kan förvänta sig av andra elever och personal i skolan, upplever samtliga rektorer i studien som framgångsfaktorer för en god social miljö. Studiens rektorer upplever att skolan behöver möta upp eleverna individuellt och som grupp utifrån elevers och elevgruppers olika förutsättningar. Den upprätthållande strukturen för detta beskrivs olika av rektorerna, till exempel nämns uppföljning av elevernas sociala förmåga och kunskapsnivå på klasskonferenser där lärare och elevhälsa deltar. Individuella samtal mellan mentor och elever är ett annat exempel som bidrar till att medvetandegöra förväntningar på elever, och är något som alla rektorerna berättar om.

Mentorn har enskilt samtal med eleven varje vecka, ett coachande samtal utifrån hur den ska klara sina arbetsmål för veckan och sina betygsmål och strategier och sådär och det gör ju att lärarna lär känna eleverna väldigt bra. (R5)

I exemplet framgår att varje elev är kopplad till en mentor, och har regelbundna coachande samtal rörande både kortsiktiga arbetsmål och mer långsiktiga betygsmål. Dessa samtal tydliggör för såväl mentor som elev vad eleven behöver fokusera på under skolveckan. De innebär även att elev och mentor får en tätare relation eftersom samtalen äger rum ofta och på regelbunden basis.

7.2.3.2 Samarbete elever och lärare

Alla rektorer använder sig av begreppen samarbete och samverkan då de beskriver en lärandesituation i en god social miljö. Rektorerna beskriver att de upplever att det är av betydelse att det från skolans sida finns en förväntan på elever att de ska samverka och bidra till den sociala miljön. De poängterar dessutom att det inte bara handlar om samarbete mellan eleverna utan även en förväntan på ett bra samarbete lärare emellan.

Det här är också en del av det sociala för det handlar ju om att kunna ta ett gemensamt ansvar för en arbetsuppgift. Det kan handla om att kunna samarbeta med alla i klassen. Det kan handla om att till slut förstå att det är att visa hänsyn till sina klasskamrater att inte hålla på att komma försent hela tiden då det stör genomgångar och alltså undervisningen. (R6)

Här synliggörs att rektor upplever att ett gott samarbete även i förlängningen handlar om ett gemensamt ansvar, att visa hänsyn gentemot varandra, att följa skolans regler och förhållningssätt. Om det är ett gott arbetsklimat och en god stämning mellan eleverna motverkar det att eleverna kommer sent eller på annat sätt stör undervisningen eftersom de vill både sitt eget och klasskamraternas bästa. Det finns förväntningar på att eleverna utvecklas och är med och bidrar till skapandet av god social miljö.

7.2.3.3 Samarbete inom skolans professioner

Rektorerna beskriver på olika sätt att de har en fungerande struktur för ett stödjande samarbete inom skolans professioner. Det beskrivs hur rektor och elevhälsoteamet stödjer lärare och hur arbetslag coachar andra arbetslag. En rektor talar exempelvis om coaching, coachande samtal för lärarna, en annan om hur elevhälsan stödjer mentorpar som i sin tur ska stödja varandra i arbetet med eleverna i en klass och en tredje beskriver hur personalen på skolan har ett gemensamt systematiskt arbete för att utveckla klassernas grupprocesser.

Men man kan ha förväntningar på att saker ändå hänger samman, att elevhälsans arbete hänger samman med arbetsplanen, arbetsplanen med arbetslagsarbetet, arbetslagsarbetet hänger samman med medarbetarsamtalet, som hänger samman med lönesamtalet och så vidare och så vidare. Och vet man då att det är den här strukturen och att jag och min rektorskollega kommer ut på observation, en ämneslärkollega kommer ut och observerar i klassrummet, min [...] lärarkollega kommer ut, vi är tillsammans i klassrummet, då tänker jag ändå att det är lättare att nå förändring. (R1)

Utifrån exemplet synliggörs att även denna rektor har en uttalad strategi för hur arbetet mellan professionerna på skolan hänger samman. Rektor beskriver hur de olika planerna hänger samman och skapar en struktur men även hur rektor observerar samt hur lärarkollegor observerar och stöttar varandra i klassrumssituationer.

7.2.3.4 Samarbete med vårdnadshavare

Alla rektorer beskriver vikten av ett gott samarbete med vårdnadshavarna. Rektorerna upplever att de i utformningen av samverkan med vårdnadshavare behöver forma samverkan utifrån den samhällskontext skolans elever och vårdnadshavare befinner sig i. Vårdnadshavare möts liksom eleverna utifrån sina förutsättningar då de har olika kunskap och erfarenhet om skolans utbildningsuppdrag. Rektorer beskriver hur kontakten med enskilda vårdnadshavare och vid föräldramöten anpassas utifrån vad skolan vill förmedla och hur de vill inkludera vårdnadshavare i sina barns utbildning. På samma sätt som rektorerna upplever att de tar ansvar för den sociala miljön under skoldagen ger de beskrivningar av hur de ansvarar för att vårdnadshavare ges förutsättningar att inkluderas i sammanhang av mer generell karaktär som skolföreställningar, föräldrautbildningar eller informationsträffar.

Vi jobbar aktivt för ett gott socialt klimat. Är det en konflikt då skyndar vi, då ringer vi, då löser vi den. Vi pratar med föräldrar så det är liksom ingenting som ligger kvar och gror, utan vi jobbar hela, hela tiden med det aktivt, fast på olika sätt. (R2)

Vi kallar ofta språkgrupper […]. Eller så tar vi fler språkgrupper och skapar stationer och går runt. Det blir inte bra med många surrande tolkar. Då får vi ofta väldigt bra dialog och det är också bra av andra naturliga skäl. Det är inte kul att ha ett möte. Resultatet blir inte bra om det sitter svenska föräldrar, alltså det blir långsamt, det blir segt och sakfrågorna får inte riktigt bra plats. Så det är mycket så att vi bjuder in till samtal. Aldrig stigmatiserar det, utan försöker hitta ett sätt att förstå varandra. Hur kan vi stötta våra barn. Vi pratar oerhört mycket om ansvar […]. Eleverna behöver liksom stöttas och träna sig på att se sin del [...], så försöker vi vara tydliga med att visa våran del och få föräldrarna att se sin del. Hitta lärandet, kommunicera och skapa tillit. (R3)

Av exemplen framgår att rektorerna tar ansvar för och visar på att de ser att den enskilda eleven är i behov av bemötande utifrån det sociala sammanhanget utanför skolan som eleven befinner sig i. Vårdnadshavare ges förutsättningar att bli inkluderade i sina barns utbildning, exempelvis direkt kopplat till händelser och proaktivt vid sammankomster riktat till vårdnadshavare. Det visar på att rektorerna anser att det är betydelsefullt för eleven att skolan samverkar med vårdnadshavare och skapar sammanhang som gagnar vårdnadshavares förutsättningar att bidra och ta ansvar för att kunna stödja eleverna.

7.2.4 Skolans utbildningsuppdrag

Under följande avsnitt presenteras temat skolans utbildningsuppdrag med tre underteman.

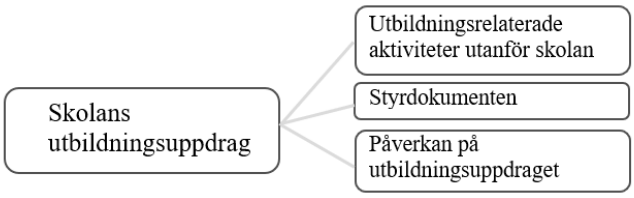

Figur 5: Tema skolans utbildningsuppdrag

7.2.4.1 Utbildningsrelaterade aktiviteter utanför skolan

Det framgår av fyra rektorers beskrivna upplevelser att skolans planerade aktiviteter utanför skoltid eller på skoltid, men utanför skolområdet är en del av arbetet med den sociala miljön. Tillsammans i grupp genomförs aktiviteter som till exempel biobesök, studieresor eller lägerskolor. Rektorerna beskriver att dessa aktiviteter ger förutsättningar för lärande i ett annat socialt sammanhang och de upplever att aktiviteterna utvecklar elevernas sociala förmåga och den gemensamma sociala miljön.

Nu ska vi gå på bio tillsammans som grupp. Okej, vad blir viktigt här? Hur ska vi visa att vi för oss där? Man klär ju mycket beteendetermer i ord, så där för att hjälpa dem och stötta dem.(R3)

Rektor beskriver hur lärare förbereder elevgrupper på hur de, både som enskilda individer och som grupp, ska föra sig i samband med aktiviteter utanför skolan. Det korta citatet visar på att det finns ett behov av att utbildningens utformning tar ansvar för att eleverna får verktyg att klara av ett annat socialt sammanhang än det som erbjuds i skolans lokaler. Elever får träna sin sociala förmåga även i en annan kontext.

Vi brukar åka på en Europaresa med nior och då brukar vi åka till Auschwitz och Krakow. Det har inte blivit de senaste två åren. De senaste gångerna jag varit med har det varit som en strategi för mig att sätta mig längst bak i bussen mitt emellan de killarna som sitter längst bak i bussen. Och då sitter jag och pratar med dem i 20 timmar vare sig man vill eller inte. Brukar vara jättetrevligt. (R4)

Utifrån exemplet förstås att den långa bussresan fungerar som en social plattform, där rektorn interagerar med eleverna. Rektorn ser det som ett lärandetillfälle och passar dessutom på att bygga relationer med eleverna.

7.2.4.2 Styrdokumenten

Rektorerna lyfter alla vid något tillfälle under samtalet att det finns riktlinjer att följa och att de finner ett stöd i läroplan och skollag för uppdraget. Ett par rektorer lyfter att det funnits osäkerhet i om läroplanen när den kom 2011 skulle begränsa skolans möjligheter till arbetssätt med en mer uppstyrd timplan. De kommer båda fram till att det är fortsatt möjligt med, och att läroplanens skrivning inte motsätter sig, exempelvis tematiskt arbete. Hälften av skolorna har huvudmän som utöver de nationella styrdokumenten har riktlinjer som berör hur de organiserar för det nationella utbildningsuppdraget. Dessa rektorer menar på att denna styrning stödjer arbetet med social gemenskap, och de hävdar att det finns tillräckligt stor frihet för att utifrån behov kunna organisera flexibelt.

Socialt tillgänglig lärmiljö är att vi lyckas med de styrdokument och de uppdrag vi har i att nå alla elever vi har och att vi lyckas nå eleverna i deras rätta element, att de får vara kvar i klassrummet i den mån det går och att vi får till en så tillgänglig lärmiljö som möjligt så att de kan inhämta kunskap och dom bitarna utifrån förutsättningar. (R1)

Rektor menar här att styrdokumenten visar på att alla elever ska erbjudas social gemenskap med klasskamrater och en tillgänglig lärmiljö. Om det uppnås har skolan lyckats med sitt uppdrag. Uttrycken “i den mån det går” och “får till en så [...] som möjligt” visar på att rektor inte anser det alltid vara möjligt att leva upp till styrdokumentens krav. Rektors utsaga visar emellertid att rektor är medveten om sitt ansvar att följa styrdokumentens skrivningar. Eleverna ges förutsättningar att möta en socialt tillgänglig lärmiljö när styrdokumenten efterlevs.

7.2.4.3 Påverkan på utbildningsuppdraget

Rektorerna upplever att de ska och behöver anpassa skolans verksamhet efter vilka elever som går på skolan. Ett par rektorer beskriver att det finns positiva förväntningar på skolan och på eleverna, vilket oftast är gynnsamt. Detta kan ibland bidra till att några föräldrar anser sig ha rätt att kräva mer än vad som ingår i skolans uppdrag. Två andra rektorer lyfter att skolan kraftfullt och tydligt behöver kompensera för de förutsättningar eleven har eller snarare inte har utanför skolan. Alla rektorer belyser att de har samhället, budget och styrdokument att förhålla sig till, men det framgår att de upplever stor makt att påverka hur de väljer att organisera och verka för en god utbildning i en trygg miljö.

Jag upplever att rektorer lämnas ganska mycket ensamma och man har ett ganska stort frirum men någonstans så befinner man sig hela tiden i det här korstrycket mellan politik och nämnd kontra staten, det statliga uppdraget i våra uppdrag i läroplan och skollag, sen så även förväntningar av föräldrar, elever och personal, så att någonstans i det där så ska ju rektorer försöka balansera. (R1)

Man är trängd mellan vårdnadshavare, elever, förvaltning, ekonomi och lagstiftningar. Jag syftar liksom på att man måste försöka navigera och prioritera och så där, men att ändå försöka hålla huvudet lite kallt. Och varje elev i centrum liksom. Och ibland så får man ju fatta beslut som inte är så uppskattade av alla men i en värld så behövs det att jag fattar det här beslutet. Frirummet för rektorer är ändå väldigt stort och att fatta besluten utifrån en slags ideologisk tanke är viktigt för mig. Eller att det får effekter för den som beslutet faktiskt gäller. Och vi är ju på skolan för elevernas skull, jag är det i alla fall. (R6)

I ovanstående citat framkommer att båda rektorerna upplever att de har ett stort ansvar för att dels säkerställa elevens skolgång med hänsyn till de nationella målen och dels möta upp yttre förväntningar från huvudman och vårdnadshavare. De talar båda om frirummet som något som skapar möjligheter till egna val av organisation och de upplever att rektorsuppdraget är kravfyllt. Det är ständigt en balansgång att tillgodose olika aktörer.

7.3 Sammanfattning

Rektorerna har lite olika infallsvinklar och sätt att uttrycka sig när det gäller att beskriva kännetecken för eller hur de arbetar för en god social miljö. Det framgår dock att det finns en osäkerhet kring vad som avses med begreppet social miljö. Analysen av rektorernas beskrivna upplevelser visar att upplevelserna ändå i grunden speglar många likheter. Det är tydligt i alla rektorernas beskrivningar att den goda sociala miljön bygger på en helhet av flera gemensamma parametrar såsom trygghet, relationellt förhållningssätt, samarbete samt ansvaret för det samlade utbildningsuppdraget där elever lär sig för ett demokratiskt förhållningssätt.

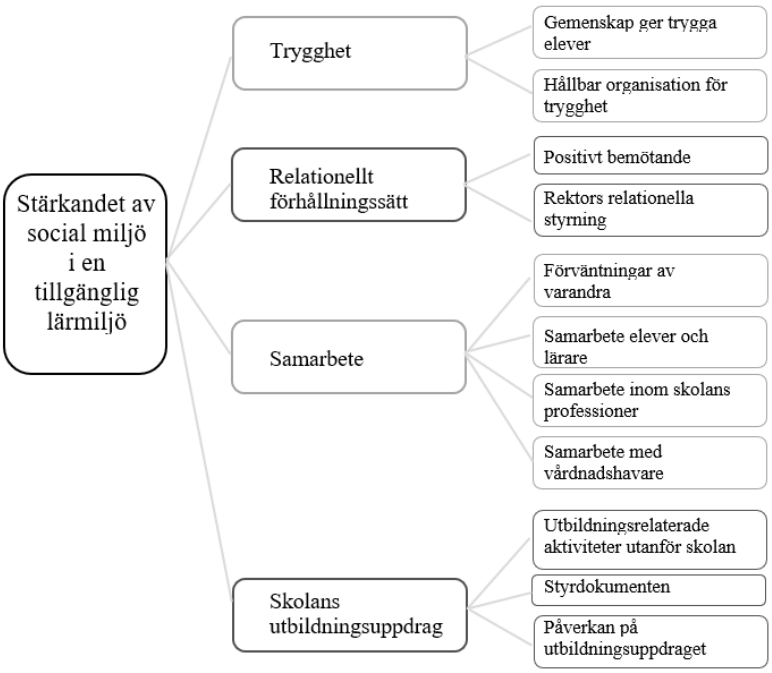

Figur 6: Övergripande bild av studiens teman

Rektorernas upplevelser av hur de bidrar till god social miljö skiljer sig främst i vilka aktiviteter de väljer för att exempelvis uppnå trygghet eller relationellt förhållningssätt. Arbetet för en god social miljö kännetecknas av en social gemenskap i aktiviteter och samverkan, framför allt i men även utanför skolan.

Rektorerna har olika visioner. Dessa visioner påverkas av huvudmännens styrning och rektorernas egna ideal om vad de vill uppnå och förmedla till eleverna. Beroende på vilken kontext eleverna finns i väljer rektorerna att organisera verksamheten för att tillgodose en god social miljö i den tillgänglig lärmiljön. En essens som framträder vid analysen av de olika temanas empiri är att rektor vanligen bidrar med att säkerställa att det på skolan finns en samsyn kring det som vuxit fram som teman. I de teman där studien finner att alla rektorer har samsyn kring något som bidrar till en god social miljö kan det liknas vid att dessa rektorers gemensamma nycklar till hur de bidrar till en god social miljö har hittats.

I avsnittet Diskussion diskuteras dessa nycklar utifrån studiens syfte och frågeställningar, genom en jämförelse av resultatets empiri och hur den överensstämmer med studiens teoretiska utgångspunkter och det som presenteras i studiens inledning och bakgrund samt studiens urval av tidigare forskning.

8 Diskussion

Diskussionen är uppdelad i fyra delar; resultatdiskussion, metoddiskussion, studiens kunskapsbidrag och förslag till vidare forskning. I resultatdiskussionen diskuteras rektorernas samlade upplevelse av hur de bidrar till en god social miljö kopplat till litteratur, rapporter och tidigare forskning. I metoddiskussionen diskuteras fördelar och nackdelar med studiens fenomenologiska ansats samt hur Bronfenbrenners utvecklingsekologiska systemteori och Bergs (2003) frirumsmodell har använts. Vidare kommer det under avsnittet studiens kunskapsbidrag presenteras hur rektorer kan bidra till en god social miljö. Avslutningsvis presenteras förslag till vidare forskning.

Rektorernas upplevelser av vad som kännetecknar en god social miljö i en tillgänglig lärmiljö har flera likheter, men det finns också olikheter och skillnader i deras beskrivningar. Utifrån Berndtssons (2019) beskrivning av livsvärld och horisont kan olikheter i rektorernas beskrivna upplevelser bero på att de har olika livsvärldar och därmed ser fenomenet utifrån olika horisonter.

8.1 Resultatdiskussion

Gemensamma nycklar för alla rektorer är att de aktivt arbetar för att eleverna ska uppleva en trygg skolmiljö. De reflekterar och styr skolans bemötandekod, verkar för bred samverkan samt förhåller sig till och arbetar för att uppfylla det samlade utbildningsuppdraget utifrån styrdokumenten.

Syftet med studien var att undersöka några rektorers upplevelser av arbetet med att stärka den sociala miljön i skolans tillgängliga lärmiljö och på detta sätt öka kunskapsutvecklingen hos eleverna.

Syftet preciserades till följande frågeställningar:

- Hur upplever rektorerna vad som är social miljö i en tillgänglig lärmiljö?
- Hur upplever rektorerna att de bidrar till att skapa förutsättningar för att stärka skolans sociala miljö i den tillgängliga lärmiljön?

Studiens resultat har givit information om rektorernas upplevelser i förhållande till syftet och det är tydligt för oss att våra horisonter förändrats och utvidgats i arbetet med studien. Den samlade empirin från alla samtal med rektorer har givit studien underlag för att kunna svara på syftets frågeställningar och visat på några likheter och skillnader i hur rektorer bidrar till att stärka skolans sociala miljö i den tillgängliga lärmiljön. De teman som framkommit i resultatet kan liknas vid denna studies indikatorer för en god social miljö i en tillgänglig lärmiljö. Vid analys av resultatets teman återfinns information om hur en rektor i sitt ledarskap kan bidra till det.

8.1.1 Rektorernas nycklar till en för eleverna god social miljö

Flera rektorer och representanter från huvudmän, som rekommenderade rektorer, upplevde att det kunde finnas olika betydelser av vad som menas med social miljö i en tillgänglig lärmiljö. Vid intervjuerna informerades därför respondenterna om att de ägde sin bild av vad som menas med social miljö i en tillgänglig lärmiljö och att det var en del av studien att få tillgång till deras

upplevda bild. Det tydliggjordes även att det finns många sätt att göra rätt och att denna studie sökte de olika rektorernas beskrivna upplevelse. Det finns olikheter i vad rektorer lyfte och valde att berätta och det som inte framkom i empirin kan studien inte uttala sig om. Reaktionen att efterfråga hur denna studie definierar begreppet social miljö kan anses vara relevant då Allodi (2010b) i en artikel lyfter att det finns en risk att begreppet socialt klimat kan tolkas olika. Allodi lyfter det som gynnsamt om tolkningen av begreppet inbegriper vikten av goda relationer mellan elever och lärare samt kamratrelationer elevernas inlärningsmiljöer. Och rektorernas beskrivningar visade att de upplevde att goda relationer kännetecknar en god social miljö.

Vid analys av rektorernas uttalade upplevelser gällande vad som menas med social miljö i en tillgänglig lärmiljö och hur de bidrar till en god social miljö växte fyra teman fram och för dessa teman fanns det relevanta beskrivningar från alla rektorer.

8.1.2 Trygghet

Det första temat är 'Trygghet', vilket rektorerna beskriver som centralt i en god social miljö. I studiens empiri har rektorerna beskrivit att en god social miljö kännetecknas av att elever känner sig trygga och känner tillit till varandra och personal. I resultatet framkommer att samtliga rektorer har ett systematiskt arbetssätt för att bygga trygga relationer mellan både elever och elever samt mellan elever och personal. Rektorerna berättar att eleverna i klassrummen arbetar i olika konstellationer, såsom par- eller grupparbeten. Lilja (2013) lyfter vikten av undervisningens upplägg för att bidra till en social gemenskap, där eleverna är aktiva och vågar delta. Lilja menar att detta bekräftar en god social miljö. Rektorerna i den här studien beskriver hur elever tränas i att arbeta med alla klasskamrater. Även Ljungblad (2016) påtalar att relationerna spelar en central roll för att eleverna ska känna sig trygga och i förlängningen lyckas med sitt skolarbete. Hirsh och Segolsson (2020) belyser elevernas syn på vad som karaktäriserar ett klassrumsklimat där de känner sig trygga. Deras studie visar att enskilda pedagoger behöver anpassa och förändra undervisningen för de olika grupperna.

Bronfenbrenners (1979) utvecklingsekologiska systemteori visar på hur barnets utveckling påverkas av att barnet finns i flera olika mikrosystem parallellt eftersom barnets olika mikrosystem interagerar. Summan av barnets mikrosystem bildar det mesosystem i vilket barnet befinner sig. Resultatet i denna studie visar att rektorer i sitt ledarskap, vilket enligt Bronfenbrenners modell är exonivån, upplever att de genom ett systematiskt arbete kan bidra till att strukturer för trygghetsskapande arbete upprätthålls. Den trygghet, som uppstår när elever känner tillit, sker i relation till andra elever. Detta menar Bronfenbrenner är barnets mikrosystem. Genom att, som studiens rektorer, ta ansvar för att eleverna möter olika mikrosystem och att eleverna i skolans mikrosystem tränar på att arbeta med andra elever bidrar rektorerna till förutsättningar att skapa trygga relationer för utveckling och lärande. Då rektorerna i denna studie har ett systematiskt arbetssätt för att bygga trygga relationer mellan både elever och elever samt elever och personal kan de från exonivån anses ta ansvar för och påverka summan av trygghetsskapande mikrosystem inom skolan och därmed i viss mån styra elevens mesosystem.

8.1.3 Relationellt förhållningssätt

Det andra temat är 'Relationellt förhållningssätt'. Alla rektorer i studien lyfter vikten av att all personal på skolan har ett gemensamt förhållningssätt i bemötandet med både anställda och elever. Lund och Lund (2016) understryker skolkulturens betydelse för elevers skolframgång

och menar att det i en skolkultur, som leder till skolframgång, är av betydelse att elever, lärare och rektor tillsammans skapar ett sammanhang som ger utbildningen mening.
Rektorerna i studien utgår från ett relationellt perspektiv i sitt arbete. De beskriver ett positivt förhållningssätt, där de väljer att lyfta fram elevernas styrkor. Vid bekymmer letar de efter vad som är problematiskt i lärmiljön och utgår ifrån att alla, även personalen, gör sitt bästa utifrån de förutsättningar som finns. Rektorerna i studien betonar att eleverna ska ges förutsättningar att lyckas med sitt skolarbete och en förutsättning till detta är att skolan erbjuder en tillgänglig lärmiljö. Sawyer (2004) beskriver att lärarna behöver ta hänsyn till varje enskild elev samt anpassa undervisningen för att tillmötesgå klassen utifrån elevernas olika behov.

Rektorerna arbetar alla utifrån en vision, där den sociala miljön har en plats. De upplever att det är betydelsefullt att all personal och alla elever är införstådda med hur de ska förhålla sig till den sociala miljön. Rektorerna berättar om hur de genom ett tydligt relationellt förhållningssätt mot elever, personal och vårdnadshavare bidrar till att skapa en god social miljö. Skolverket (2018) beskriver att elevernas socioekonomiska bakgrund påverkar elevernas förutsättningar och skolresultat. Detta är något som rektorer och huvudmän behöver kompensera för när socioekonomiska indexet är lågt. Beroende på vilken socioekonomisk kontext skolans elever befinner sig i, ses i denna studie att rektorerna agerar på olika sätt för att möta upp både elever och vårdnadshavarnas behov och förväntningar. Två av studiens rektorer arbetar på skolor som ligger i områden med låg socioekonomisk status, med ett homogent elevurval. Detta går att förstå genom rektorernas beskrivningar utifrån sina arbetssätt gentemot elever och vårdnadshavare. Likaså Grosin (2004) bekräftar att skoltillhörighet är av betydelse för skolresultat och att det på framgångsrika skolor finns ett tydligt kunskapsfokus samtidigt som dessa skolor aktivt arbetar med att skapa tillitsfulla relationer. Men Grosin menar att genom ett aktivt arbete med den sociala miljön i skolan kan elevernas resultat påverkas till det bättre. Allodi (2010a) och Thornberg (2020) styrker Grosins konstaterande angående skolklimatets positiva inverkan på elevresultatet. Det finns dock, enligt Allodi (2010b), ett motstånd i den politiska debatten kring begreppet socialt klimat. Det uttrycks, enligt Allodi, i den politiska debatten en tveksamhet till sociala klimatets inverkan på elevers utbildningssituation. Thornberg skriver att det vore enkelt om skolans samhällskontext och betydelsen av det för den sociala miljön kunde förbises, men menar att det inte är möjligt i skapandet av goda förutsättningar för elevers lärande. Även om elevernas familjers socioekonomiska bakgrund är av betydelse för en skolas förutsättningar till skolframgång menar Sellström och Bremberg (2006) att eleverna är en betydande tid av sitt liv i skolan och att skolan därmed har förutsättningar att påverka elevernas hälsa och välbefinnande.

Nilholm (2014) och Ahlberg (2015) förklarar att ett specialpedagogiskt perspektiv där man väljer att leta problemförklaringar i omgivningarna istället för hos individen benämns som relationellt. I föreliggande studie tydliggörs att rektorerna främst utgår ifrån just det relationella perspektivet då deras utgångspunkt är att alla gör sitt bästa utifrån givna förutsättningar.

Av rektorernas beskrivningar framgår att det relationella förhållningssättet medför att de tar hänsyn till den samhällskontext eleven befinner sig i och att det påverkar hur de arbetar med skolans sociala miljö. Det kan liknas vid att rektorerna i denna studie, utifrån Bronfenbrenners (1979) modell, på exonivån tar hänsyn till makronivåns förutsättningar i planering av hur utbildningen bör organiseras. Rektorernas förhållningssätt att organisera utifrån skolans faktiska elever och deras samhällskontext visar på att det finns ett relationellt förhållningssätt. Hänsyn tas till de nätverk eleven befinner sig i såväl på som utanför skolan. Enligt Bronfenbrenners modell visar studien att rektorerna tar hänsyn till och planerar utifrån barnets olika mikrosystem. Det kan anses att studiens rektorer, mer eller mindre, på detta sätt har ett

arbetssätt som indikerar att de har ett tänk i sitt ledarskap som enligt Bronfenbrenners modell är att se att de olika nivåerna från makro till mikro hör samman och står i relation till varandra. De rektorer som lyfter att deras vision med rektorsuppdraget inte märkbart förändrats över tid, men att deras arbetssätt har utvecklats, visar på att deras horisonter och sätt att förhålla sig till uppdraget har förändrats.

8.1.4 Samarbete

Tredje temat är 'Samarbete', vilket inkluderar förväntningar som ska finnas i en gemenskap och i samarbetet mellan alla som är involverade i en organisation kring elever. I rektorernas olika beskrivningar av hur de bidrar till en god social miljö i en tillgänglig lärmiljö blir det tydligt att de var och en har fokus på samarbete och en gemensam syn om vad som önskas uppnå. Rektorerna beskriver vidare att det ska var tydligt vilka förväntningar som finns på alla i ett samarbete. Rektorernas upplevelser av att de organiserar för samarbeten och att de har förväntningar på kollegial samverkan mellan lärare är vad Leithwood och Poplin (1992) skulle uttrycka som en del i ett transformativt ledarskap. Resultatet visar på att rektorerna har ett kunskapsfokus när de ger förutsättningar för samarbete mellan elever och lärare, mellan personal och mellan skolan och vårdnadshavare, men att organisationen för samarbete ser olika ut på skolorna. Thornberg (2020) lyfter att skolan bör organisera samarbeten utifrån att eleverna har med sig olika avtryck i normer, attityder och beteenden in i skolans sociala miljö. En god social miljö ger motivation till lärande. För att skolan ska vara likvärdig för elever behöver arbetet med den sociala miljön, enligt Thornberg, se olika ut på olika skolor. Denna studie ger inte underlag för att bedöma i vilken grad skolorna erbjuder eleverna en likvärdig god social miljö. Rektorernas beskrivna upplevelse av hur de bidrar till en god social miljö visar emellertid att det på skolorna skapas samarbeten i verksamheten utifrån skolans unika elevgrupper, vilket enligt Thornbergs resonemang är en förutsättning för att bidra till likvärdighet.

Skolornas olika sätt att organisera samarbeten och skapa förutsättning för relationer mellan elever eller mellan elever och lärare påverkar vilka mikrosystem eleven är i och vilka mikrosystem som angränsar till elevens mikrosystem. Bronfenbrenner (1979) menar att barnets förutsättningar för utveckling påverkas av barnets mikrosystem och hur de olika mikrosystemen påverkar varandra. Enligt Bronfenbrenners modell kan även beslut som påverkar ett för barnet angränsande mikrosystem ge effekt på barnets förutsättning för lärande. Cipriano m.fl. (2018) har i en studie visat på att lärare och elevers olika mikrosystem påverkar varandra och att det ska beaktas i organisation av samarbeten mellan elever och lärare. Då samverkan mellan individer vanligen bidrar till förändringar på olika sätt kan en förändring som sker i ett mikrosystem påverka ett annat system. Individer som har interagerat tar med sig sin förändrade livsvärld in i interaktionen i ett annat mikrosystem. Samarbeten mellan två individer får därmed enligt Cipriano m.fl. (2018) betydelse för andra personer de interagerar med i andra samarbeten. Cipriano m.fl. (2018), Postholm (2013) och Thornberg (2020) stärker med sin forskning rektorernas upplevelser av att de, med sina olika sätta att organisera för olika samarbeten, tar ansvar för att skapa struktur för interaktion i en social miljö och bidrar därigenom till elevers förutsättningar till lärande.

8.1.5 Skolans utbildningsuppdrag

Fjärde och sista temat som valts att lyftas fram i studien är 'Skolans utbildningsuppdrag', vilket främst belyser hur rektor upplever styrning av och förutsättningar för sitt ledarskap. Det framgår av rektorernas beskrivna upplevelser att de alla anser att det finns styrda ramar för uppdraget. Ramarna är nationella styrdokument, budget, skolans socioekonomiska kontext och samhällets förväntningar. Alla rektorer upplever att de har ramar och om man bortser från de nationella

målen framgår det av rektorernas beskrivningar att ramarna ser olika ut för de olika skolorna. Styrdokument ger ledning i vad som förväntas av dem som rektorer. De har i sina beskrivningar visat på att de ämnar ge eleverna kunskap om vilka förväntningar skolan har på elever i en social miljö. Rektorernas upplever att de genom sitt sätt att leda skolans verksamhet, med förväntningar på bemötande och samarbeten, bidrar rektorerna till att eleverna tränas i att vara en del av en social gemenskap. Lgr11 (2019) understryker att skolan ska sträva efter att vara en social gemenskap. Ramarna för skolan som lyfts här är det som enligt Bronfenbrenner (1979) finns på makronivån men som trots denna distans till barnet påverkar ett barns förutsättningar för utveckling. Hälften av rektorerna i studien har lyft att de har ytterligare styrning av huvudman, men inget som de lyfter som begränsande utan mer som ett stöd. Utöver styrdokumenten framgår det av rektorernas beskrivningar att de upplever att deras uppdrag påverkas av den samhällskontext skolan befinner sig i. Rudasill m.fl. (2018) lyfter att samhällets engagemang och förvaltningars styre kan vara av betydelse för hur skolklimatet blir för den enskilda eleven. Samhällssystem påverkar rektors förutsättningar för ledarskap och rektors ledning påverkar i sin tur förutsättningar för olika mikrosystem inom skolan.

Intervjuerna visar att rektorerna upplever det utmanande att navigera utifrån olika yttre parametrar. Det framkommer också att rektorerna upplever att det finns en stor frihet i hur de kan välja att organisera utifrån de yttre ramar som dikteras på makronivån. Rektorernas berättelser visar att skolorna arbetar och organiserar på olika sätt för att uppnå en god social miljö. Detta visar på att rektorerna, likt Bergs (2003) beskrivning att nyttja frirummet i frirumsmodell, vet om och upplever sina ramar samt att de har ett aktivt förhållningssätt till hur de hanterar frirummet.

8.1.6 Rektors ledarskap är att hantera nycklarna till en god social miljö

I denna studie har samtalen i intervjuerna fokuserat på skolans sociala miljö och rektors roll kring det. Likheter i rektorernas upplevelser om hur de bidrar till en god social miljö kan bekräfta tidigare och andra studiers resultat. Utifrån en fenomenologisk ansats kan föreliggande studie endast visa på det som rektorerna uttryckligen har beskrivit. Därmed går det inte veta huruvida rektorerna arbetar utifrån andra framgångsfaktorer nämnda i tidigare forskning.

Studiens resultat visar på att det finns ett förhållningssätt i rektorernas arbete med den sociala miljön där rektorernas ledarskap kan liknas vid ett transformativt ledarskap. Ett transformativt ledarskap kännetecknas enligt Leithwood och Poplin (1992) av att ledaren stödjer och verkar för samarbeten i organisationen och att utveckling av organisation och medarbetare är central. I de teman som framkommit i resultatet framgår det, oavsett tema, att rektorerna har ett utvecklande förhållningssätt och ett ledarskap där samarbete är centralt och att förväntningar finns på alla elever och all personal. Det har också framgått att rektorerna tänker på social miljö utifrån att det ska bidra till förutsättningar för lärande, även om fokus i intervjuerna varit hur de upplever att de bidrar med social miljö.

Leithwood och Jantzi (2007) poängterar effekten av att tro på sin egen förmåga för att vara en motiverande ledare. Det är också, enligt Engels m.fl. (2008), framgångsrikt om rektor är ambitiös och uppskattar det utmanande rektorsuppdraget. I föreliggande studie framkommer hur rektorerna stärker lärare genom samtal, uppföljning och höga förväntningar. Grosin (2002), Leithwood och Poplin (1992) lyfter liksom Öquist (2014) fram att det är en framgångsfaktor att rektor har ett tydligt ledarskap med fokus på kunskapsmålen och ett samarbete kring struktur och undervisning. Förändringar i kunskapsresultat sker genom förändringar i elevernas

förutsättning för lärande och Li och Karanxha (2022) menar att ett transformativt ledarskap vanligen leder till att elever får bättre förutsättningar för lärande och förbättrade kunskapsresultat. I studien har skolornas statistik gällande kunskapsresultat inte diskuterats och för att visa på att rektorernas ledarskap leder till förbättrade studieresultat hade det behövts en studie över tid. Studiens resultat visar emellertid att rektorerna upplever att deras arbete med social miljö gör skillnad för elevernas lärande.

Studiens essens och teman lyfter likheter i rektorernas upplevelser av vad som är av vikt i deras arbete för en god social miljö. Vid jämförelse av resultatets teman och de fem indikatorerna för social miljö i Specialpedagogiska skolmyndighetens tillgänglighetsmodell (Wermeling, 2018) finns det flera beröringspunkter. Alla indikatorer kan anses beröras, men i olika grad. Denna studie kan därmed anses, eftersom studiens rektorer är utvalda utifrån att de har ett bra arbete med social miljö, att den i stora drag bekräftar Specialpedagogiska skolmyndighetens tillgänglighetsmodell.

Utifrån en fenomenologisk ansats menar Berndtsson (2019) att eleven är i olika livsvärldar och att de påverkas av varandra. Interaktionen mellan elevens livsvärldar, eller det Bronfenbrenner (1979) menar, ger förutsättningar till lärande och utveckling av ny livsvärld i barnets mikrosystem. Att fokusera på hur rektor upplever att de bidrar till att eleverna möter god social miljö, är att intressera sig för att elever erbjuds en social miljö vilken ger möjlighet till lärande och därmed förändring av elevens livsvärld. Denna studies analys av empirin visar att rektorerna upplever att de bidrar genom att de med sitt ledarskap agerar utifrån elevernas individuella förutsättningar, utifrån den samhällskontext skolans elever befinner sig i samt styrdokument.

Sammanfattningsvis visar resultatet av intervjuerna att det finns teman vilka lyfter fram det som är gemensamt för dessa rektorer. Studiens teman kan liknas vid att rektorerna hanterar några gemensamma nycklar som tillsammans öppnar upp till en för eleverna god social miljö. Styrkan i dessa rektorers ledarskap är inte arbetet i de olika temana separat utan essensen och svaret på hur rektor bidrar till att öppna upp till god social miljö för en tillgänglig lärmiljö för eleverna finns i essensen av de olika temana tillsammans.

8.2 Metoddiskussion

Utifrån studiens syfte, frågeställningar och en fenomenologisk ansats var det relevant att genomföra en kvalitativ intervjustudie med semistrukturerade intervjuer. Semistrukturerade intervjuer bidrar till en djupare förståelse av rektorernas beskrivningar utifrån sin upplevelse av arbetet med att skapa en god social miljö i tillgängliga lärmiljöer. Jacobsson och Skansholm (2019) belyser att kvalitativa intervjuer är en lämplig metod för att ta del av en persons egna erfarenheter av och tankar kring ett givet ämne. Denscombe (2018) och Widerberg (2002) framhåller vikten av att göra en observationsstudie som komplement till intervjustudien för att kunna iaktta situationen i klassrummet. Detta ansågs dock inte behövas eftersom studien utgår ifrån att berörda skolor har en god social miljö som bidrar till en tillgänglig lärmiljö och syftet var att beskriva rektorernas upplevelse av fenomenet och inte av kontrollerande karaktär. Den fenomenologiska ansatsen har skapat förutsättning att vidga författarnas horisont inom utbildningsuppdraget riktat mot skolans sociala gemenskap. Allt eftersom intervjuguiden växte fram gjordes även små justeringar av studiens syfte. Syftet blev mer stringent i sin riktning efter arbetet med intervjuguiden, utan att för den skull begränsa rektorernas förutsättningar att beskriva unika upplevelser utifrån deras olika livsvärldar.

Bredmark och Dahlberg (2019) poängterar vikten av att ställa frågorna under en intervju på ett sådant sätt att orden inte läggs i munnen på respondenten. Intervjuguiden bestod av övergripande tema och tydliggörande frågor. Vid en semistrukturerad intervju är det centralt att respondenterna får möjlighet att beskriva en så bred upplevd bild av fenomenet som möjligt. En svårighet som uppstod var oklarheter kring begreppet social miljö i en tillgänglig lärmiljö. Eventuellt hade detta gått att undvika genom att vara ännu tydligare i informationsbrevet, och kanske genom att skicka ut intervjuguiden på förhand. Men efter att det tydliggjorts att det inte finns några rätt eller fel i tolkningen av fenomenet, och att studien endast var intresserad av deras beskrivning av sin upplevelse av dels vad socialt tillgänglig lärmiljö innebär och dels hur de upplever sitt arbete med social miljö, visade det sig att respondenterna var villiga att berätta mycket. Vid flera tillfällen besvarades intervjuguidens frågor av respondenterna utan att frågorna ens behövde ställas. Enligt Kvale och Brinkmann (2014) är fördelen med en tydlig intervjuguide att alla intervjuer i en och samma studie håller en enad linje, och att det samtidigt finns möjlighet att ställa följdfrågor vid tveksamheter.

Det gjordes ingen pilotstudie, något Bryman (2018) påpekar vikten av för att säkerställa att intervjufrågorna möter upp studiens syfte och frågeställningar. Däremot läste handledaren igenom intervjuguiden och delgav sina reflektioner kring frågornas utformning. Med stöd av Bronfenbrenners (1979) modell kunde en intervjuguide skapas för att få syn på rektorernas upplevelse utifrån olika nivåer. Bronfenbrenners ekologiska systemteori vidgade även författarnas horisont gällande rektors livsvärld och uppdraget att bidra till elevers utveckling. Med hjälp av teorin synliggjordes de olika nivåerna då rektorerna beskrev vad de behöver förhålla sig till på makronivå samtidigt som de understryker vikten av att hålla elevens utveckling i centrum, vilket innebär mikronivå.

Intervjuerna genomfördes digitalt via Teams, något som förenklade studien eftersom respondenterna återfinns i ett större geografiskt område i Sverige. Kvale och Brinkmann, (2014) menar att ytterligare en fördel med digitala intervjuer är att respondenterna kan välja en plats där de är bekväma och upplever trygghet. En nackdel kan dock vara att det kan vara svårt att säkerställa att det är lugn och ro under intervjutillfället.

8.3 Studiens kunskapsbidrag

Denna studie bidrar till att belysa rektors upplevelse av utbildningsuppdraget att stärka skolans sociala miljö i den tillgängliga lärmiljön. Det finns studier som lyfter framgångsfaktorer i skolors arbete med social miljö, men det har varit svårt att finna vad det är i rektors ledarskap som bidrar till den sociala miljön. Rektorernas upplevelser i denna studie visar på vad som är gemensamt för dem. Studien kan inte anses visa på att detta gäller för alla rektorer och deras arbete med skolans sociala miljö, men den kan ge en plattform för andra rektorer att reflektera utifrån.

Enligt Skollagen (SFS 2010:800) 1 kap. 5 § ska utbildningen i grundskolan vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Med stöd av denna studie skulle en grupp rektorer kunna utforma en plan för ett kollegialt lärande med fokus på hur en rektor kan bidra till att eleverna möter en god social miljö. I studien finns det korta presentationer av tidigare forskning, vilket i ett kollegialt lärande kan ge stöd i sökandet av relevant forskning kopplat till social miljö och rektors ledarskap. Analys av resultat samt vad som presenteras som slutsatser i studiens diskussion skulle kunna prövas av andra rektorer på andra skolenheter. Studiens kunskapsbidrag skulle därmed kunna vara grund i ett arbete att ta fram beprövad erfarenhet.

Beprövad erfarenhet ska enligt Hörnqvist (2019) arbetas fram i en återkommande process tillsammans med andra. En systematisk process där det kollegiala arbetet sker i återkommande processer vilka tar stöd i forskning, sker systematisk, dokumenteras, analyseras och delas med andra.

Kanske kan denna studie vidga en rektors horisont gällande en skolas samlade arbete för tillgänglig lärmiljö. Med stöd i de olika framskrivna temana, tillsammans med vikten av att rektor utformar skolans arbete, kan denna studie ge möjlighet till reflektion om styrkor och utvecklingsmöjligheter i den egna organisationen.

8.4 Förslag till vidare forskning

Denna studie har endast analyserat empirin utifrån rektorernas beskrivningar av sin upplevelse av arbetet med att stärka den sociala miljön i skolans tillgängliga lärmiljö och på detta sätt öka kunskapsutvecklingen hos eleverna. Studiens fokus har varit på exonivå och rektors upplevelse. En kommande studie kan ur ett elevperspektiv och mikronivån undersöka hur rektor upplevs bidra till en god social miljö. Fenomenet skulle kunna studeras genom observationsstudier och intervjuer med elever, lärare och övrig personal. En enkätstudie skulle även öka antalet respondenter för att sedan kunna generalisera resultatet.

Referenser

Ahlberg, A. (2015). *Specialpedagogik i ideologi, teori och praktik: att bygga broar.* Liber.

Alerby, E. & Bergmark, U. (2016). *Plats, Identitet och lärande. Relationen mellan människa och rum ur högskolepedagogiska perspektiv* (forskningsrapport). Luleå tekniska universitet. http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-24271

Allodi, M.W. (2010a). Goals and values in school: a model developed for describing, evaluating and changing the social climate of learning environments. *Social Psychology of Education 13*, 207–235. https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se10.1007/s11218-009-9110-6

Allodi, M.W. (2010b) The meaning of social climate of learning environments: Some reasons why we do not care enough about it. *Learning Environ Research 13*, 89–104. https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1007/s10984-010-9072-9

Back, C., & Berterö, C. (2009). Interpretativ fenomenologisk analys. I A. Fejes & R. Thornberg (Red.), *Handbok i kvalitativ analys*. (s. 165-178) Liber.

Berg, G. (2003). *Att förstå skolan: en teori om skolan som institution och skolor som organisationer.* Studentlitteratur.

Berndtsson, I. C. (2019). Livsvärldens betydelse för specialpedagogik. I I. Berndtson, A. Lilja & I. Rinne (Red.), *Fenomenologiska sammanflätningar* (s. 58-82). Daidalos.

Bredmark, A-C. & Dahlberg, K. (2019). Fenomenologi - Mellanrummets filosofi och dess praxis. I I. Berndtson, A. Lilja & I. Rinne (Red.), *Fenomenologiska sammanflätningar* (s. 58-82). Daidalos.

Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (Tredje upplagan). Liber.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design.* Harvard Univ. Press.

Burns, J.M. (1978). *Leadership*. Harper Perennial Political Classics.

Cipriano, S., Barnes, T. N., Pielo, K. A., Rivers, S. E., & Brackett, M. (2018). A multilevel approach to understanding student and teacher perceptions of classroom support during early adolescence. *Learning Environments Research*. (*22*)2, 209-228. https://doi.org/0.1007/s10984-018-9274-0

Dalen, M. (2015). *Intervju som metod*. Gleerups utbildning.

Denscombe, M. (2018). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. (Fjärde upplagan). Studentlitteratur.

Engels, N., Hotton, G., Devos, G., Bouckenooghe, D. & Aelterman, A. (2008). Principals in schools with a positive school culture. *Educational studies*. *34*(3), 159-174. https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1080/03055690701811263

Fejes, A. & Dahlstedt, M. (2020). Behov av forskningsbaserad kunskap om skolans problem. I A. & Dahlstedt, M. (Red.). *Perspektiv på skolans problem: vad säger forskningen?*. Studentlitteratur.

Grosin, L. (2002). Rektorer i framgångsrika skolor. *Nordic studies in education, 22*(3), 158-175.
https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.18261/ISSN1891-5949-2002-03-03

Grosin, L. (2004). *Skolklimat, prestation och anpassning i 21 mellan- och 20 högstadieskolor*. Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.

Hirsh, Å., & Segolsson, M. (2020). Had there been a Monica in each subject, I would have liked going to school every day": a study of students' perceptions of what characterizes excellent teachers and their teaching actions. *Education Inquiry, 12*(1), 35-53. https://doi.org/10.1080/20004508.2020.1740423.

Hörnqvist, M. (2019). *Skolledarskap: vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet*. Gleerups.

Imsen, G. (2000). *Elevens värld: introduktion till pedagogisk psykologi*. Studentlitteratur.

Jacobsson, K. & Skansholm, A. (2019). *Handbok i uppsatsskrivande: för utbildningsvetenskap*. Studentlitteratur.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur.

Leithwood, K. & Jantzi, D. (2007). Transformational school leadership for large-scale reform: Effects on students, teachers, and their classroom practices. *School Effectiveness and school Improvement, 17*(2), 201-227.
https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1080/09243450600565829

Leithwood, K & Poplin, S. (1992). The Move Toward Transformational Leadership. *Educational Leadership, 49*(5), 8.
https://files.ascd.org/staticfiles/ascd/pdf/journals/ed_lead/el_199202_leithwood.pdf

Li, Y & Karanxha, Z., (2022). Literature Review of Transformational School Leadership: Models and Effects on Student Achievement (2006-2019). *Educational Management Administration & Leadership.*
https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1177/17411432221077157

Lilja, A. (2013). *Förtroendefulla relationer mellan lärare och elev*. (Gothenburg Studies in Educational Sciences, 338) [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet]. Göteborgs universitet.
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/32806/gupea_2077_32806_1.pdf?sequence=1

Lincoln, Y. & Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.

Lindgren, M. (2021, 20 november). Nationella skolplanen för trygghet och studiero får IG. *Göteborgs-Posten*, 4.

Ljungblad, A. (2016). *Takt och hållning: en relationell studie om det oberäkneliga i matematikundervisningen*. (Gothenburg Studies in Educational Sciences, 381) [Doktorsavhandling]. Göteborgs universitet. https://gupea.ub.gu.se › gupea_2077_41112_1

Lund, A. & Lund, S. (2016). Skolframgång och mångkulturell inkorporering. I A. Lund & S. Lund (Red.), *Skolframgång i det mångkulturella samhället* (s. 13-38). Studentlitteratur.

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet: Reviderad 2019. (2019). Skolverket. https://www.skolverket.se/getFile?file=4206

Nilholm, C. (2014) *Perspektiv på specialpedagogik*. Studentlitteratur.

Postholm, M-B. (2013). Classroom Management: What does research tell us? *European Educational Research Journal*, *12*(3), 389-402. https://doi.org/10.2304/eerj.2013.12.3.389

Rudasill, M. K., Snyder, K. E., Levinson, H., & Adelson, J. L. (2018). Systems View of School Climate: a Theoretical Framework for Research. *Educational Psychology Review*, *30*(1), 35-60. https://doi.org/10.1007/s10648-017-9401-y

Sawyer, K. (2004). Creative teaching: Collaborative discussion as disciplined improvisation. *Educational Researcher*, *33*(2), 12–20. https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.3102/0013189X033002012

Sellström, E., & Bremberg, S. (2006). Is there a “school effect” on pupil outcomes? A review of multilevel studies. *Journal of Epidemiology & Community Health*, *60*(2), 149–155. https://doi.org/10.1136/jech.2005.036707

SFS 1985:1100. *Skollag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-19851100_sfs-1985-1100

SFS 2010:800. *Skollag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

Skolforskningsinstitutet. (2021). *Främja studiero i klassrummet - lärares ledarskap* (Systematisk forskningssammanställning 2021:02).

Skolinspektionen. (2020). S*kolors arbete med trygghet och studiero. En tematisk analys utifrån beslut fattade inom regelbunden kvalitetsgranskning 2018–2019* (40-2020:1360). https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/ovriga-publikationer/2020/trygghet-och-studiero/skolors-arbete-med-trygghet-och-studiero---tematisk-analys.pdf

Skolverket. (2018). *Analyser av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor. En kvantitativ studie av utvecklingen över tid i slutet av grundskolan* (rapport 467). https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65d200/1553967875648/pdf3927.pdf

Specialpedagogiska skolmyndigheten. (u.å). *Tillgänglighetsmodellen*. Hämtad 2022-02-10 från https://www.spsm.se/stod/tillganglighet/tillganglighetsmodell/

Stukát, S. (2011) *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Studentlitteratur.

Szklarski, A. (2009). Fenomenologi. I A. Fejes & R. Thornberg (Red.), *Handbok i kvalitativ analys* (s. 148-164). Liber.

Thornberg, R. (2020). *Det sociala livet i skolan: Socialpsykologiska perspektiv*. (3:e uppl.). Liber.

Tufvesson, C. (2007). *Concentration Difficulties in the School Environment - with focus on children with ADHD, Autism and Down's syndrome.* [Doktorsavhandling]. Lunds universitet. https://lup.lub.lu.se/search/files/5582813/598855.pdf

Uljens, M., & Kullenberg, T. (2019). Livsvärldsfenomenologi i ljuset av icke-affirmativ pedagogisk handlingsteori. I I. Berndtsson, A. Lilja & I. Rinne (Red.), *Fenomenologiska sammanflätningar* (s. 29-55). Daidalos.

Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed.* Vetenskapsrådet.

Wermeling, E. (Red.). (2018). *Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning – handledning*. Specialpedagogiska skolmyndigheten. https://webbutiken.spsm.se/handledning-till-varderingsverktyg-for-tillganglig-utbildning/

Öquist, O. (2014). *Framgångsrikt ledarskap med systemteori: mönster, sammanhang och nya möjligheter*. (2 uppl.). Gothia.

Bilaga 1 - Missivbrev

Hej!

Vi, Karin Pollack och Chatarina Pintaric, studerar på specialpedagogprogrammet, på Göteborgs Universitet och ska under vårterminen 2022 skriva vårt examensarbete, en magisteruppsats inom specialpedagogik. Det är en intervjustudie med syfte att undersöka rektorers beskrivningar av arbetet med att stärka social miljö i tillgängliga lärmiljöer i skolor med årskurserna 7-9.

Vi är därmed intresserade av hur du, som rektor på en skola där den socialt tillgängliga lärmiljön är god, beskriver din roll i skapandet av lärmiljön.

På grund av rådande pandemi och restriktioner avser vi att genomföra intervjuerna digitalt via zoom (eller annan digital plattform utifrån ditt behov). Intervjuerna beräknas ta ca 60 minuter och ljudet spelas in för att underlätta bearbetning av insamlat material. Inspelningen raderas efter avslutat arbete. Namn på rektor och skola avidentifieras i presentation av resultatet för att det inte ska vara möjligt att identifiera vilka som medverkat i studien.

Naturligtvis följer vi Vetenskapsrådets forskningsetiska principer. Detta innebär att du medverkar frivilligt och närsomhelst kan avbryta deltagandet, allt insamlat material är konfidentiellt och används endast i forskningssyfte. Efter avslutad studie kommer det finnas möjlighet att ta del av den slutgiltiga rapporten.

Har du frågor kring studien eller ditt deltagande får du gärna kontakta oss.

Vi är tacksamma över att du vill medverka i vår studie och ser fram emot att få ta del av dina kunskaper och önskar att du skriver under samtyckesblanketten. Samtyckesblanketten bifogas på nästa sida i detta informationsbrev. Scanna och sänd den till någon av oss. Tack för hjälpen.

Vänligen

Karin Pollack
0736 xxx
guspollka@student.gu.se

Chatarina Pintaric
0730 xxx
guspintch@student.gu.se

Samtycke till att delta i studien:

Rektorers beskrivningar av arbetet med att stärka den sociala miljön i en tillgänglig lärmiljö i skolan

Jag har skriftligen informerats om studien och samtycker till att delta. Jag är medveten om att mitt deltagande är helt frivilligt och att jag närsomhelst kan avbryta mitt deltagande i studien utan att ange något skäl.

Min underskrift nedan betyder att jag väljer att delta i studien och godkänner att Göteborgs Universitet behandlar mina personuppgifter i enlighet med gällande dataskyddslagstiftning och lämnad information.

.....
Underskrift

.....	.....
Namnförtydligande	Ort och datum

Tack för din medverkan!

Vänligen

Karin Pollack
0736 xxx
guspollka@student.gu.se

Chatarina Pintaric
0730 xxx
guspintch@student.gu.se

Bilaga 2 - Intervjuguide

Inledning:
Det finns många sätt att göra rätt som rektor och för oss är det viktigt att du beskriver hur du upplever att du och din personals arbete bidrar till att eleverna är i en tillgänglig lärmiljö utifrån den sociala aspekten.

Källa: spsm.se

Namn, ålder, år i rektorsyrket
En inledning där vi får en bild av vad rektor upplever som en social miljö i en tillgänglig lärmiljö och hur rektor upplever att det har betydelse för elevens förutsättningar till kunskapsutveckling.

- **Hur beskriver du vad det är som kännetecknar den sociala miljön i en tillgänglig lärmiljö?**
- **Hur bidrar den sociala miljön (i en tillgänglig lärmiljö) till elevernas kunskapsutveckling?**

Rektorns upplevelse av sin roll som pedagogisk ledare kopplat till den sociala miljön i den tillgängliga lärmiljön.

- **Hur upplever du i din roll som rektor att du kan bidra till att alla elever får en social miljö i den tillgängliga lärmiljön?**
  Beskriv din roll (väg) att stödja tillgänglig lärmiljö i klassrummen?
  Beskriv hur du vet att eleverna möter en god social miljö i en tillgänglig lärmiljö?

Rektors upplevelse av hur omgivningen (elevens andra mikrosystem) påverkar den sociala miljön i klassrummet och hur rektor upplever att det påverkar hur skolan arbetar med social miljö i tillgängliga lärmiljöer.

- **Hur upplever du ditt arbete med att skapa en social miljö i den tillgängliga lärmiljön utifrån det sammanhang skolan finns i?**
  Elevurval, vårdnadshavare, lokalisering, tidsepok …

- **Hur upplever du arbetet med att skapa en social miljö i den tillgängliga lärmiljön utifrån yttre styrning, statens och huvudmannens styrning?**

Ytterligare något du skulle vilja lägga till, som inte har framkommit? Återkomma?